

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 10, Temmuz/July 2023, ss. 829-852.

Geliş Tarihi–Received Date: 17.02.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 25.06.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL’UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

 10.53718/gttad.1252636

 İBRAHİM YILMAZ*

ÖZ

1960-1980 arası dönemde İstanbul, bir dizi sorunla karşı karşıya kalmış ve idareciler bu sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır. Bu sorunlardan temel gıda maddelerinin temin edilmesi, barınma ihtiyaçları ve kira sorunları, şehrin enerjisinin sağlanması ve ısınma problemine çözüm üretilmesi, içme suyunun arzı için yapılan çalışmalar halkın gündelik yaşamını doğrudan etkilemiştir. Şehrin yoğun göç alımına bağlı olarak emniyet ve asayiş sorunlarının karakteri değişmiş ve çeşitlenmiştir. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler alanındaki yatırım ihtiyaçları artmış ve ihtiyaçların karşılanması güçleşmiştir. Suriçi ile birlikte Eyüp, Beyoğlu ve Üsküdar beldelerinden meydana gelen eski İstanbul’un yerleşim sınırları bu dönemde genişlemiştir. Büyüme, başlangıçta bu çekirdek merkezlerinin çevresinde daha sonra ise bağımsız köy hüviyetindeki küçük yerleşim alanlarında devam etmiştir. Bu durum beraberinde planlamayı ve yeni açılımları gerekli kılmıştır. Büyük Nazım Planı Bürosu Başkanlığı’nın ihdas edilmesi ve çevre yolu ile birlikte Boğaziçi Köprüsü’nün inşası bu ihtiyaçtan hareketle programlanmış ve hayata geçirilmiştir. Şehrin yeni yapısal özelliklerinden biri haline gelen merkezden çevreye ve çevreden merkeze geliş-gidişler şehir içi ulaşım yatırımları ile aşmaya çalışılmıştır. Şehir yönetimi, gecekondulaşmanın genişlememesi için çaba sarf etmiş ve gecekondu alanlarının ıslahı için çözüm üretmeye çalışmıştır. Bu kötü yapılaşma baskısı altında büyük yapı çözümlerine de mesai harcanmıştır. İstanbul deniz ve liman şehri olarak değişen zaman ve modern lojistik ihtiyaçlarına yeni yatırımlarla ayak uydurmaya çalışmıştır. Dönem itibarıyla bütün bu sorunlar ele alınırken şehrin yeni ve sürekli büyüyecek iki sorunu, çevre ve turizm meselesi, varlığını hissettirmeye başlamıştır.

Şehrin sahip olduğu imkân, kadro ve bütçeler değerlendirilerek yerel ve merkezi yönetim tarafından çözüm seçenekleri geliştirilmiştir. İş ve aş için şehre yoğun bir şekilde akın eden insanlar yol, su, elektrik ve diğer belediye hizmetlerinin üretilmesini beklemişlerdir. Bu talepleri karşılama kapasitesine sahip olmayan belediye, şehrin düzenini sağlamakta zorlanmıştır. Aynı şekilde merkez-çevre etkileşimi, merkezin yoğunluğunun artması, çevre alanlarının temel hizmet ve ihtiyaçlardan yoksun kalması ana problemler olarak şehir yönetimini uğraştırmıştır. İl özel idaresi, belediye, kamu kurum ve kuruluşları gerekli bütçe ve yetişmiş insan kaynağı imkânlarına kavuşamamıştır. Yatırımlar için yeni kaynaklar üretilmemiş ve var olan kaynaklar da verimli kullanılamamıştır. Bununla birlikte 1960-1980 arasında ülke genelinde uygulanan kalkınma programları, şehre olumlu yansımıştır. Büyük Nazım Planı Bürosu Başkanlığı’nın kurulması, Boğaziçi Köprüsü ve çevre yollarının planlanması İstanbul’a yeni karakter vermiştir. Çevre yolları ile ulaşımın ana yükü merkez dışına atılmış ve Boğaziçi Köprüsü ile de şehir içi ulaşım ağının bütünlüğü güçlendirilmiştir. Ulaşımın bu keyfiyeti beraberinde yeni sanayi, ticaret ve kültür alanlarını meydana getirmiştir. Şehrin genişlemesi ile tarihi merkezi yerleşim alanlarının yükü hafiflemiştir. İstanbul, bu yeni kimliğinde çarpık kentleşme, gecekondulaşmanın sosyal yansımaları, çevre dokusunun ve tabiat güzelliğinin bozulması sorunları ile yüzleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehir Tarihi, İstanbul, 1960-1980 Dönemi, Sorunlar, Çözümler.

*Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, E-Posta: iyilmaz.meb@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9293-887X.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

CENTRAL GOVERNMENT, PROVINCE AND MUNICIPALITY SEEKING SOLUTIONS TO ISTANBUL'S PROBLEMS AFTER THE 1960 REVOLUTION

ABSTRACT

In the period between 1960 and 1980, Istanbul faced a series of problems and the administrators tried to find solutions to these problems. Among these problems, the supply of basic foodstuffs, housing needs and rent problems, the supply of energy in the city and the solution to the heating problem, the work done for the supply of drinking water have directly affected the daily life of the people. Due to the intense immigration of the city, the character of the security and public order problems has changed and diversified. Investment needs in education, health and social services have increased and it has become difficult to meet the needs. The settlement boundaries of the old Istanbul, which consisted of the towns of Eyüp, Beyoğlu and Üsküdar, along with Suriçi, expanded in this period. The growth continued initially around these core centers and later in small settlements with the identity of independent villages. This situation necessitated planning and new expansions. The establishment of the Great Master Plan Bureau and the construction of the Bosphorus Bridge along with the ring road were programmed and implemented based on this need. The arrivals and departures from the center to the environment and from the environment to the center, which have become one of the new structural features of the city, have been tried to be overcome with urban transportation investments. The city administration made an effort to prevent the expansion of slums and tried to find solutions for the improvement of slum areas. Under the pressure of this bad construction, time was spent on large building solutions. Istanbul, as a sea and port city, has tried to keep up with the changing times and modern logistics needs with new investments. As of the period, while all these problems were being addressed, two new and constantly growing problems of the city, the environment and tourism, began to make their presence felt.

Solution options were developed by the local and central government by evaluating the possibilities, staff and budgets of the city. People who flocked to the city for work and food waited for road, water, electricity and other municipal services to be produced. The municipality, which did not have the capacity to meet these demands, had difficulty in maintaining the order of the city. Likewise, the center-periphery interaction, the increase in the density of the center, the deprivation of basic services and needs of the surrounding areas, as the main problems, have troubled the city administration. Special provincial administrations, municipalities, public institutions and organizations could not reach the necessary budget and trained human resources. New resources could not be produced for investments and existing resources could not be used efficiently. However, the development programs implemented throughout the country between 1960 and 1980 had a positive impact on the city. The establishment of the Great Master Plan Bureau, the planning of the Bosphorus Bridge and the ring roads gave Istanbul a new character. With the ring roads, the main burden of transportation has been thrown out of the center and the integrity of the urban transportation network has been strengthened with the Bosphorus Bridge. This quality of transportation has created new industrial, commercial and cultural areas. With the expansion of the city, the burden of the historical center residential areas has been lightened. In this new identity, Istanbul has faced the problems of unplanned urbanization, social reflections of slums, deterioration of the surrounding texture and natural beauty.

Keywords: City History, Istanbul, 1960-1980 Period, Problems, Solutions.

GİRİŞ

İstanbul, şehir olarak zengin varlığı ve zihinlerdeki alımlı kimliği ile kuruluşundan itibaren cazibe merkezi olmuştur. Bu cazibenin seyri geçmişte iniş-çıkışlar göstermiştir. 1950'li yıllarda Demokrat Parti döneminde başlayan göç süreci, 2000'lere değin sürmüştür. İstanbul'un göç yoluyla nüfus artışını büyük ölçüde ekonomik sebepler etkilemiştir. Göçün dönemselsel itici güçlerinin sıralaması farklı olsa da ekonomik beklentinin yanında ailevi sorunlar, taşradaki kan davaları ve öç alma istekleri, sıcak bir yuva içinde yeni bir hayat kurma arzusu, mahalli baskılar ve mezhepsel açmazlar hareketliliği etkilemiştir. 1973-1977 dönemi İstanbul İl Mahalli İdareler Planlaması'nın çalışma raporuna göre, geriye dönük planlı dönemlerde ülke genelinde yapılan özel sektör yatırımlarının yaklaşık %50'si İstanbul metropoliten alanında gerçekleşmiştir. 1970 yılı verilerine göre, ülkedeki toplam tahsil edilen gelir vergisinin %50'si ve kurumlar vergisinin %38'i yine İstanbul metropoliten sınırlarından sağlanmıştır. 1968 yılı kayıtlarına göre ülke organize sanayi işgücünün %35'ini istihdam etmiş ve katma değerinin %40'ını karşılamıştır. Yine bu dönemde İstanbul, Türkiye GSH'na 1964 yılında %18.3 ve 1968 yılında %20.2

oranlarında katkı sunmuştur. Şehrin ülkenin en büyük ithalat ve ikinci en büyük ihracat limanına sahip olması insan hareketliliğini etkilemiştir.¹

Şehrin bu hızlı göç alımı ile birlikte yerleşik ve göçmen şehirliğin sorunları katlanmış ve çeşitlenmiştir. Bazı sorunların boyutu yerel yönetimin imkânlarını aştığı için merkezi hükümetten destek istenmiştir. Mahalle sakinleri, muhtarlar, meclis üyeleri, belediye başkanları, valiler, bakanlığa bağlı şehirdeki kurum ve kuruluşların idarecileri, sivil toplum ve meslek örgütlerinin temsilcileri şehrin sorunlarını her fırsatta dile getirerek hükümetleri hareketlendirmeye çalışmışlardır. Yerelden gelen bu talepler merkezde bakanlık, başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı katında karşılık bulmuştur. Halkın yazdığı arzuhallerden, kurum ve kuruluşların raporlarından, belediye başkanlığının ve vilayetin brifinglerinden, yerel ve merkezi meclis görüşmelerinden anlıyoruz ki birçok başlıkta belli başlı sorunlar paylaşılmıştır. Şehrin gündelik ihtiyaçlarından planlamasına, imar işlerine, iaşesinden enerjisine, eğitiminden sağlığına, emniyetinden asayişine, çevre temizliğinden turizm sorunlarına kadar bir dizi sorun ile baş etmek için bütün ilgililer çaba sarf etmiştir. Yerel ve merkezi irade, büyüyen bu sorunları bütçe yetersizliği ve yetmiş insan kaynağı azlığı içinde çözmeye çalışmışlardır.

İstanbul üzerine birçok araştırmacı çalışma yapmış, bu çalışmaların bir kısmı kurumsal destek de görmüştür. Bu kapsamda şehri bütün yönleriyle ele alan ansiklopediler önemli bir eksikliği gidermiş ve sonraki çalışmalara da katkı sunmuştur. Cumhuriyet dönemindeki ilk ansiklopedi çalışması Reşat Ekrem Koçu'ya ait olan İstanbul Ansiklopedisi okurla buluşmuştur. Eser, 11 cilt ve 173 fasikülden meydana gelmiş ve maddeler alfabetik sırayla kaleme alınmıştır. Yapıt, Gökçınar Mehmet maddesine kadar hazırlanıp basılmıştır. Kültür Bakanlığı'nca desteklenip Tarih Vakfı tarafından yine madde esaslı alfabetik sıraya göre yayımlanan Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, ikinci ansiklopedi çalışması olarak raflardaki yerini almıştır. Mithat Sertoğlu'nun yayına hazırladığı Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi sınıflandırma üzerinden düzenlenmiştir. Tercüman Gazetesi'nin okuyucularına sunduğu İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Ozansoy maddesine kadar yayımlanmıştır. Bu son iki çalışma özgün ve öğretici özellikleri ile İstanbul'un tarih yazımına katkı sunmuştur. Son olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. ve Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi ortak teşebbüsü ile Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, tematik bir şehir tarihi olarak tasavvur edilmiş ve hacimli bir çalışma olarak tamamlanmıştır. Ansiklopedi, şehrin tarihi üzerine zengin konu başlıkları açmış, şehir tarihini bütüncül ele almış ve birçok yetkin kalemi bu projede bir araya getirmiştir. İstanbul ansiklopedilerinin yayım süreçleri bize zaman geçtikçe, şehir ve insan değiştikçe yeni yaklaşım ve metotlarla şehrin tarihini yazma eyleminin gerekliliğini göstermiştir. İBB Kültür A.Ş. bünyesinde Prof. Dr. Ahmet Kal'a'nın danışmanlığında hazırlanan bir dizi kitapta İstanbul sosyal hayatı ile ilgili birçok belge ve veri bir araya getirilip külliyat olarak basılmıştır. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin İstanbul Tarihi Sayısı şehre bütüncül bir bakış açısı sunmuş ve işin mutfağında yer alan araştırmacılarının çalışma düzenlerinin kapısını, bir ölçüde okuyucuya aralamıştır. Hatıralar, seyahatnameler, mecmualar, dergiler, makaleler, tezler, kitaplar, sempozyumlar ve rehber kitaplar hepsi tıpkı ansiklopediler gibi yaşayan şehrin ardından kavuşmaya çalışmıştır. Bu çalışma ile de bütün bu uğraşlar gibi İstanbul'un tarihsel çevresinin tanımlanmasına katkı sunulması hedeflenmiştir.

Cumhuriyet tarihinde, İstanbul üzerine yazılanlar iki dönemde yoğunlaşmıştır. Bu dönemlerden ilkinin İstanbul'un Fethi'nin 500. Yılı'nın kutlandığı 1953 tarihi bağlamında yapılan çalışmalar oluşturmuştur. İkinci yoğun yayın dönemini, 2010 yılında İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti kabul edilmesini takiben hazırlanan eserler meydana getirmiştir. Bu iki dönem dışındaki yayınlar şehrin ekonomisi ve imarı üzerinde ağırlık kazanmıştır. Bu dönem ile ilgili araştırmalar sosyal hayat, kültürel etkileşim, dönemsel nüfus hareketlilikleri, mimari dönüşümü, belediye örgütü, gündelik hayat gibi salt başlıklar üzerinden yapılmıştır. Bu makalede, söz konusu başlıklar göz önünde tutulmuş ve hareket noktası kabul edilmiştir.

YÖK Tez Merkezi kayıtlarına göre, 2022 yılı sonu itibarıyla İstanbul dizininde 1.039 adet tez çalışması yapılmıştır. Halkla ilişkiler, mimarlık, sosyoloji, siyasal bilimler, tarih, ekonomi, işletme, kamu yönetimi, jeoloji, jeofizik, besin hijyeni ve teknolojisi, sanat tarihi, din, bankacılık, hukuk, sigortacılık, arkeoloji, maliye, reklamcılık, deniz bilimleri, antropoloji, gazetecilik, şehircilik ve bölge planlama, ulaşım, adli tıp, su ürünleri, müzecilik, turizm, halk sağlığı ve coğrafya gibi geniş bir konu yelpazesinde bu çalışmalar yürütülmüştür. İstanbul şehir tarihinin cumhuriyet dönemi ile ilgili yapılan çalışmalarda Ankara merkezli ve ilintili bakış açısı, dikkatimizi çekmiştir. Bu bakış açısıyla yapılan çalışmalarda Mütareke ve Millî Mücadele zamanları tercih edilmiştir. "Millî Mücadele'ye İstanbul Bakışı", "Millî Mücadele Dönemi'nde İstanbul-Ankara İlişkileri", "Atatürk ve İstanbul", "İktisadi Açından İstanbul-Ankara Çekişmesi", "İki Şehrin İkilemi", "İstanbul Basını'nda Kuvâ-yı Millîye Algılamaları", "Belediye İdare Yapısı", "Büyükşehir Belediyesi ile İlçe Belediye İlişkileri" gibi temalar üzerinde İstanbul çalışmaları yoğunlaşmıştır. Yine dönemsel araştırma tercihlerinde araştırmacılar "Cumhuriyetin İlk Yıllarını", "Tek Parti Dönemi'ni", "II. Dünya Savaşı'nda Şehrin Güvenlik ve İaşe Sorunlarını" ve "Demokrat Parti Dönemi'ni" yeğlemişlerdir. Bu dönemlerin incelemelerinde siyasi güç imgesi, mimari dönüşüm, iktisadi gelişmelerin şehir sosyal hayatına etkisi, kültürel etkileşim, gündelik hayat gibi başlıklar açılmış ve çalışılmıştır.

¹ Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar - Tartışmalar, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 89-90.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL’UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Makalemizde, 1960 ihtilali sonrasında İstanbul’un şehir tarihi, bütüncül bir yaklaşımla “sorun”, “imkân” ve “çözüm” kavramları çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmada, birincil kaynaklar sivil toplum kuruluşlarının İTO (İstanbul Ticaret Odası) ve TÜSİAD’ın (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği) döneme ait seminer ve raporları, İstanbul İl Yıllığı, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) ve DİE’nin (Devlet İstatistik Enstitüsü) dönemsel veri ve raporlamaları, İstanbul Belediye Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Cumhuriyet Senatosu ve MBK Genel Kurul Tutanakları ve literatürdeki diğer kitap, makale ve tezlerden oluşan kaynaklar kullanılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarının, belediyenin, vilayetin ve merkezi hükümetin, şehrin sorunlarına yaklaşımları irdelenmiştir. Sorunlar anlatım verimliliği açısından başlıklara ayrılmıştır. Başlıklar altında sorunun yakın mağdurlarından başlanarak konunun dile getirilmesi ve bunun belediye, vilayet ve merkezi hükümet nezdindeki karşılıkları serdedilmiştir. Bu aşamada belediye ve vilayetin çözüm arayışları, maddi imkânları ve organizasyon kabiliyeti rapor üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Belediye ve vilayetin çaresiz kaldığı noktalarda bakanlıklara sorunların aktarılması, başbakan ve cumhurbaşkanı katında destek aranması resmi yazışmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Dönemin cumhurbaşkanları, İstanbul vilayetini ziyaretlerinde teferruatlı raporlamalar istemiş ve bu doğrultuda şehir hizmet birimlerindeki tüm kamu ve kuruluşlarının katkıları ile metinler hazırlanıp sunulmuştur. Bu metinlerden şehrin hizmet birimlerinin tarihsel gelişimi kurum içinden verilen bilgilerle izlenmiştir. İkinci olarak rapor tarihi itibarıyla müesseselerin sahip oldukları araç, gereç, insan kaynağı ve bütçeleri gibi ölçülebilir kabiliyetlerinin sağlıklı dökümü edinilmiştir. Üçüncüsü birimlerin görev tanımlarını layıkıyla icra edebilmesi için gerekli ek kaynak ve ihtiyaçları derli toplu bir şekilde aktarılmıştır. Son olarak raporlamalar, sunumunu yapan birim amirlerinin vizyonunun ve kurum kültürlerinin, söylemlerinin şehrin geleceğindeki yeri hakkında bizlere fikir vermiştir.

Dönem içindeki sorunların canlılığı takip edilmiştir. Sorunlara karşı hangi aşamada hangi duyarlılık gözetilmiştir? Bu yaklaşım, İstanbul’un demografik değişimi arka planda tutularak tanımlanmıştır. Tablo 1.1.’de paylaşıldığı gibi şehrin nüfusu 1960’tan 1980’ye, 20 yıllık süreçte 1.882.092’den 4.741.890’a yükselmiştir. 1960 yılında Türkiye’nin nüfus artış oranı %2.85 iken İstanbul’un nüfus artış oranı %4.09 olarak kayıtlara geçmiştir. 1965 (Türkiye: %2.46; İstanbul: %3.96), 1970 (Türkiye: %2.52; İstanbul: %5.49), 1975 (Türkiye: %2.50; İstanbul: %5.14) ve 1980 (Türkiye: %2.07; İstanbul: %3.89) nüfus sayımlarında ülke ve şehir karşılaştırmaları yapıldığında her sayım döneminde İstanbul’un nüfus artış oranı Türkiye’nin genel nüfus artış oranının üzerinde seyrettiği gözlemlenmiştir. 1960 yılında şehirde km²/kişi oranı, 329 iken bu oran dönem sonunda 1980 yılında, 829 km²/kişiye ulaşmıştır. Nüfus parametreleri ile birlikte sanayi, ticaret, hizmet ve diğer alanlarda İstanbul’un ülke içindeki ağırlığının artması, şehrin sorunlarının defaten tanımlanmasını gerektirmiştir. Bu pencereden sorunlar ele alınmış, meselelerin değişim boyutu, gerekli çözüm araçları ve sonuçlar dönemsel akış çerçevesinde tutulmuştur.

Tablo 1.1. Türkiye ve İstanbul’da nüfus sayıları ve yıllık artış oranları, (1960-1980).

Sıra No	Yıl	Türkiye Nüfusu	Artış Oranı (%)	İstanbul Nüfusu	Toplam Artış Oranı	Şehir Artış Oranı	Köy Artış Oranı	Gerçek Alan (km ²)	Yoğunluk (km ² /kişi)
1	1960	27.754.820	2,85	1.882.092	4,09	-	-	5.722	329
2	1965	31.391.421	2,46	2.293.823	3,96	-	-	5.722	401
3	1970	35.605.176	2,52	3.019.032	5,49	-	-	5.722	528
4	1975	40.347.719	2,50	3.904.588	5,14	-	-	5.722	682
5	1980	44.736.957	2,07	4.741.890	3,89	1,88	7,5	5.722	829

Kaynak: DİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963, s. XIV; DİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1968, s. 331; DİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1973, s. 301; DİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İli: 34-İstanbul, Ankara 1979, s. 10; DİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikler, Ankara 1984, s. 25, 42.

1. Dönemin Anayasal ve Yasal Düzenlemelerinde İl Özel İdareleri ve Belediye

1960’lı yıllar ve sonrasında dünya genelinde gözlemlenen ekonomi, sosyal ve teknoloji alanlarındaki değişimler, insanların devletten beklentilerini farklılaştırmıştır. Kamu bürokrasisinin toplumda oluşan farklı beklentilere cevap vermek için kaynaklarını verimli, etkin ve israfa yer vermeden kullanması öngörülmüştür.

Ortaya çıkan bu yeni durum merkezi ve yerel yönetim kurgularının yenilenmesini gerekli kılmıştır. Bu yeni durumu karşılayacak yapılanma, “planlama ve süreklilik” gözetilerek ele alınmış ve bu doğrultuda politikalar geliştirilmiştir.²

Bu dönemde yönetimde merkeziyetçilik ve yerellik kavramlarının avantaj ve dezavantajları üzerine yazılar, literatürde kendine yer edinmiştir. Merkezi yönetim ile yerel birimler arasında farklılıkların azaltılması, kaynakların akılcı ve etkin kullanılması, mahalli yönetimlerin hareket tarzları ile hizmetlerinin kanununa uygunluğunun izlenmesi, kamu yararının gözetilmesi ve merkeze ait personel yapısının uzmanlaşması gibi unsurlar merkezi sistemin avantajları olarak savunulmuştur. Buna karşı yerel yönetim şekillerinde halka yakın olunması, hizmetin hızlı, kolay ve uzun sunulması, kırtasiyeciliğin asgari düzeyde tutulması, sorunların ve ihtiyaçların yerel yaklaşımda daha seri tanımlanması, sahadaki görev ve hizmetlerden önce verilerin kolay toplanması gibi hususlar ön plana çıkartılmıştır. İki yönetim yaklaşımı karşılaştırılmasında yerel yönetim “demokratik”, “etkin” ve “verimli” olarak değerlendirilmiştir.³

1961 Anayasası, “merkezi yönetim” ve “mahalli yönetim” kavramlarını ayrı başlık olarak değerlendirmiş ve yönetim şekillerini tanımlamıştır. Mahalli idareleri ve belediyeleri yasal çerçeve içine almış ve hukuki varlığını açık bir şekilde çerçevelemiştir. Mahalli idare seçim usul ve esaslarında, milletvekili seçim kuralları gözetilmiştir. Belediye başkanlarının halk oylaması ile seçimi belediye başkanlığı makamını güçlendirmiştir. Bu uygulama başkanlar üzerindeki vesayeti kırmış, güçlü ve bağımsız hareket kabiliyetlerini artırmıştır. 27 Mayıs İhtilali sonrasında yerel yönetimlerin etkinliğini artırmak için Yerel Yönetimler Bakanlığı da ihdas edilmiş ve anayasada yerini almıştır.⁴

14 Nisan 1930 tarihli 1580 Belediye Kanunu, genel düzenlemelerden sonra 149-153 arasındaki maddeleri sekizinci fasıl altında toplamış ve İstanbul’a mahsus hususiyetleri belirlemiştir. 149. Madde ile vilayet ve belediye birleştirilmiş, 150. Maddede belediye reisliği vali uhdesine verilmiştir. Belediye meclisine ve vilayet meclisine verilen görevler ve tanınan hukuksal haklar, İstanbul belediye meclisi üyeleri ile belediye sınıırı dışındaki kazalardan seçilen vilayet meclisi üyelerinin oluşturduğu İstanbul genel meclisine verilmiştir. 152. Madde bütçe konusunda ayrılmış, bu maddede bütçe üç kalemde vilayet hizmetleri, belediye hizmetleri, vilayet ile belediye ortak teşkilat ve hizmetleri gözetilerek yapılandırılmıştır. İstanbul’a özgü 153. Maddede encümen konusu ele alınmış, sekiz üyeli encümenin yapısını, seçimini ve çalışma şeklini ortaya koymuştur.⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan kentleşme hareketliliğine belediyeler karşılık verebilmek için çaba sarf etmiş, bu doğrultuda yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1954 yılında 6349 sayılı İstanbul Birleşik İdaresinin Ayrılması Hakkında Kanunun düzenlemesi ile İstanbul Belediyesi ve İstanbul İl Özel İdaresi birleştirilmiş, böylece valilinin belediye üzerindeki etkisi kısıtlanmıştır.⁶

Devlet Planlama Teşkilatı, içinde buldukları idari hükümet sisteminin, kalkınma hedeflerini gerçekleştirme kabiliyetinden uzak olduğu kanaatine varmış ve hali hazırdaki sistemin raporlaştırılmasını TODAİE’den talep etmiştir. Söz konusu rapor, Şubat 1961 tarihinde başbakanlığa iletilmiştir. Başbakanlık, sunulan rapor sonrasında DPT ve TODAİE’den merkezi idare yönetimi için proje hazırlamasını istemiştir. İki kurumun çalışmaları sonucunda Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) hükümete sunulmuştur. MEHTAP, kendi alanında bir ilk olma özelliği taşıdığı gibi gelecekteki benzer projelerin de öncüsü ve esin kaynağı olmuştur. Projede, geçmişteki uygulamaların sorun alanları derlenmiş, elde edilen bulgular gruplandırılmış ve sektörel bazda çözüm önerileri sıralanmıştır. Bu haliyle çalışma mantıklı bir kurguya oturtulmuş ve projenin iç tutarlığı gözetilmiştir.⁷

Şehrin planlaması, 1960’lı yılların başındaki en önemli problemlerden birini meydan getirmiştir. İstanbul Belediyesi’nin öncülüğünde, geçiş sürecindeki “tedbir ve takip edilecek prensipleri” belirlemek için 22-24 Aralık 1961 tarihleri arasında, “Geçit Devresi Tedbirleri Şurası” toplanmıştır. Şurada, 1926-1961 döneminde İstanbul için yapılan 300’ü aşkın planlamanın şehrin ihtiyacını karşılayamadığı bu sebepten büyük nazım planının gerekli olduğu fikri kabul görmüştür. Onlarca planlama çalışmasına rağmen şehirdeki belediye sınırlarının toplamını karşılayan 26.000 ha alanın ancak 6.000 ha’sı çalışılabilmiştir. Bununla birlikte Kartal, Pendik ve Tuzla gibi şehrin ekonomik, sosyal ve fiziki gelişmesinin içinde olmakla birlikte uzak akslar kontrolsüz kalmıştır. Belediye sınırları dışındaki Alibeyköyü, Kâğıthane gibi köy statüsündeki yerleşim alanlarında plansız ve kuralsız bir şekilde ticari ve sanayi faaliyetleri gelişmiştir. Şehir Planlamacısı Piccinato’nun yaptığı son çalışması düzenlenerek söz konusu

² Hüseyin Sevinç, “Değişim ve Kurumsal Yapılandırma Süreci: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 5, Aralık 2014, s. 735.

³ Ruşen Keleş, “İmar Planlamasında Merkeziyetçilik ve Yerellik”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 1-4, 1983, s. 140.

⁴ Ali Mazak, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde İnsan Kaynakları Yönetimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 23.

⁵ *T.C. Resmî Gazete*, S. 1471, 14 Nisan 1930, s. 8838-8839.

⁶ Hüseyin Özgür, Pınar Savaş Yavuzçehre, “Türkiye’nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 1, 2016, s. 909.

⁷ Sevinç, *agm*, s. 736-737.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

şurada “Geçit Devresi Planı” olarak kabul edilmiştir. Plan, büyük nazım planı hazırlanana dek şehri koruma içgüdüsüyle kurgulanmıştır. İstanbul’un sanayi baskısına maruz kalmadan bir ticaret şehri olması öngörülmüş, İzmit, Gemlik ve Adapazarı hattına ekonomik saha kimliği tanımlanmıştır. Aynı şekilde İstanbul’un liman fonksiyonları Haydarpaşa, Kazlıçeşme, İzmit, Gemlik, Bandırma ve Tekirdağ’a serpiştirilmiştir. Şurada, Haliç merkezli sanayi alanının batıda Çekmece, Silivri ve Çatalca cihetine, doğuda ise İzmit ve Bursa yönüne kaydırılması mütalaa edilmiştir. İlginç bir şekilde sanayi başlığı şurada farklı tezlerin çatışmasına konu edilmiştir. Birinci tez savunucuları yukarıda arz ettiğimiz gibi şehir merkezini büyük atölye ve fabrikaların baskısından kurtarmak istemiş ve alternatif sanayi güzergâhları çizmiştir. İkinci grupta yer alan sanayi taraftarı olan tez savunucuları ise, büyük sanayi yapılarını diğer küçük imalatçılarından ayırmış ve bu büyük sanayi kesiminin toplam sanayi alanı içinde ancak %10’luk bir karşılığının olduğunu dolayısıyla şehre zarar vermediğini iddia etmişlerdir. Büyük sanayi yapılarının taşınma maliyetleri ve taşınma imkânsızlıkları dile getirilmiştir. Şura bazı konuları zamana yaymış, şehrin gelişimini dondurma içgüdüsüyle stratejik bazı hamleleri geleceğe bırakmış ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın envanter ve yatırım programlarının gözetilmesinin şehir için sağlıklı olacağı kanaatini ihsas etmiştir.⁸

1973 yılında İstanbul üzerine düzenlenen seminer etkinliğinde, İstanbul Belediyesi Başkan Yardımcısı Orhan Ergüder, belediyenin merkezi idare ve devlet ile ilişkileri başlığında sunum yapmıştır. Ergüder, İstanbul Belediyesi’nin, çevresindeki 33 belediye ile birlikte kamu hizmeti verdiğini, İstanbullular’ın ortak ve yerel ihtiyaçlarını gidermeye çalıştığını izah etmiştir. Belediyenin hizmetleri yürütürken birçok zorlukla ve yoklukla da mücadele ettiğini dinleyicilere aktarmıştır. Başkan yardımcısının verdiği bilgilere göre dönem itibarıyla merkez belediyesi 17.595 personel istihdam etmiştir. Personel kadrosunun 9.620’si memur, 7.694’ü işçi, 280’i teknik eleman, 201’i tiyatro sanatkârı kalemlerinde çalıştırılmıştır. Bütçesi belediye meclisinde yapılmakla birlikte iç işlerinde serbest hareket eden Sular İdaresi’nde 2.038 ve ikincisi İETT’de 10.125 personel söz konusu genel müdürlüklerde hizmet vermiştir. Ergüder, mevcut çalışanlarının öğrenim durumlarının %12,3’ünün yükseköğrenim, %21,3’ünün lise, %18,8’inin orta, %22,1’inin ilk ve %25,5’inin okuryazar olduğunu belirtmiştir.⁹

İstanbul’un sorunları, başka platformlarda da kendine yer bulmuş, meseleler farklı boyutları ile değerlendirilmiş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. 1962 yılı başında AP (Adalet Partisi) Senatörü Berç Turan, Cumhuriyet Senatosu’ndaki konuşmasında İstanbul’un sorunlarını genel bir bakış çerçevesinde üyelere sunmuştur. Bu konuşmasında imar ve planlama işleri, yol durumları ve ulaşım meselesi, istimlak borçları merkezli bütçe yetersizliği, Anadolu yakasının su kıtlığı ve kanalizasyon sorunu gibi başlıkları paylaşmıştır. Avrupa yakasından Anadolu yakasına su isale hattının geçirilmesi ve bakanlıkça tasdik edilen Sakarya-Sapanca’dan su getirilmesi projelerini dile getirmiştir. Senatör Turan, şehrin sadece %25’inde kanalizasyon sisteminin kurulu ve işler vaziyette olduğunu ifade edip bu durumun tifo ve çocuk felcine davetiye çıkardığını belirtmiştir.¹⁰

1965 yılında İstanbul’un gecekondularını temsil eden bazı semtler, isteklerini başbakanlığa arz etmişlerdir. Beykoz Ortaçeşme Mahallesi sakinleri toprak yollarının yağmurlu zamanlarda çamur deryasına dönüştüğünü ve bataklık halini aldığını iletmışlerdir. Şile’nin sakinleri, merkez ve köylerindeki kadastro işlerinin halkı mağdur ettiği belirtmişlerdir. Şile merkezdeki birçok emlak, arazi savaşı yıllarında ve mübadele dönemlerinde Rumlardan muhacirlere geçmiştir. Muhacirlerin yer satış işlemlerinde evrak üstündeki rakamlar ile sahadaki yüz ölçümler birbirini tutmamıştır. Bu özellikteki yerlerin fazlalık alanları hazineye devredilmiştir. Bu uygulama mağduriyetler oluşturmuştur. Köylerde 93 Harbi’nin muhacirlerine dağıtılan tarlaların orman alanı diye tanımlanması da halkı sıkıntıya sokmuştur. Gaziosmanpaşa İlçesi’nin muhtarları başbakanlığa dert yakınmıştır. Arnavutköy, İmrahor, Bolluca, Boğazköy, Hacımaşlı, Haraççı, Çilingir, Taşoluk ve Cebeci Köyleri’nin muhtarları İstanbul’a yakın olmalarına rağmen medeni ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını aktarmışlardır. Arnavutköylüler, hizmet aldıkları dispanserin ve tarım kredi kooperatifinin işlevsiz kaldığını belirtmişlerdir. Muhtarlar, geçimlerini hayvancılıkla sağladıklarını söyleyip mera alanlarının ormanlaştırılmasının kendilerine zarar verdiğini beyan etmişlerdir. Köylüler son olarak elektrik ve ortaokul ihtiyaçlarını iletmışlerdir.¹¹

1966 yılında Cumhuriyet Senatosu İstanbul üyesi Ekrem Özden sözlü soru önergesi ile İstanbul’un sorunlarının yerellikten çıktığını ifade etmiştir. Özden, şehrin belediye ihtiyaçlarının hükümet meselesi olarak ele alınacağına dair siyasilere vaatlerini hatırlatmış ve ayrıntılı olarak çalışmalarını sorgulamıştır. Özden’in soru önergesine cevap veren hükümet cephesi, senatörün söz konusu ettiği İstanbul’un sorunlarının maliyetlerinin yüksekliğine atıf yapmıştır. İstanbul’da yapılması gereken işlerin yatırım bedellerinin, bakanlık bütçelerini aştığı belirtmiştir.¹² Dolayısıyla merkezi hükümetin kaynak aktarımını kısa vadede gerçekleştiremeyeceği, sorunların

⁸ Ruşen Keleş, “Şehir Plancılığımızı İlgilendiren Yeni Gelişmelerden Bazıları”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 16, 4, 1961, s. 253-256.

⁹ *İstanbul’un İdari Sorunları Semineri*, s. 225-226.

¹⁰ *Cumhuriyet Senatosu, Genel Kurul Tutanakları*, Cilt II, Dönem 1, Birleşim 35, Oturum 2, Toplantı 1, 09.02.1962, s. 546.

¹¹ BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), *İstanbul’un Çeşitli Mahallelerinden Gönderilen Yardım İstekleri*, 030-1-0-0_119_753_3_11, 19.08.1965.

¹² BCA, *Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Ekrem Özden’in Sözlü Soru Önergesi Hakkında*, 030-1-0-0_53_322_5_11, 20.07.1966.

peyder pey ele alınıp belli bir program dâhilinde ele alınacağı hükümet yetkilileri tarafından senato üyelerine ifade edilmiştir.

1966-1973 yılları arasında İstanbul Valiliği görevinde bulunan Vefa Poyraz, valiliğinin ilk yılında şehrin sorunlarını etraflıca ele almış, geniş bir çerçeve içinde başbakanlığa sunmuştur. Poyraz, 30 Nisan 1966 tarihinde şehrin hayvan barınağı durumunu başbakanlığa arz etmiştir. Verdiği bilgilere göre şehirdeki mevcut 1.074 inek ahırının 898'i faalken 176'sı kapatılmıştır. Faal olan 898 inek ahırında 8.300 baş kültür ırkı süt ineği barındığını belirtmiştir. 1.960 adet beygir ahırının 1.107'si faalken 853'ü kapatılmıştır. Mevcut olan 7 adet domuz ağılının 5'i kapatılmış, geriye 2'si kalmıştır. Poyraz, raporunda koyun ağılının mevcudunun 86, faal olanının 54 ve kapatılanın da 32 olarak beyan etmiştir. Valinin verdiği bilgilere göre, inek, beygir, domuz ve koyun barınaklarının mevcut toplamı 3.127, faal olanı 2.064 ve kapatılanı 1.063 olarak kayıtlara geçmiştir. Poyraz, faaliyetlerine devam eden hayvan barınaklarının yaydığı hastalıklar bakımından insan sağlığını ve şehri tehdit ettiğini açıklamış ve bu barınakların şehir dışına çıkarılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Vali Vefa Poyraz durumun önemini ve aciliyetini, Eylül 1966 tarihinde Sağlık Bakanlığı'na ve Tarım Bakanlığı'na aynı içerikle ayrı ayrı iletmiştir.¹³

Deniz İtfaiyesi meselesi, Vali Vefa Poyraz'ın üzerinde durduğu diğer önemli bir konu olmuştur. 2 Mart 1966 tarihli Boğaz'daki gemi kazası sonucunda deniz yangını çıkmıştır. İstanbul Limanı'ndaki bütün faaliyetler durmuş ve şehir büyük bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kaza ve benzerleri göstermiştir ki şehrin gelişimi ve artan boğaz gemi trafiği ile birlikte şehrin güvenlik riski de katlanmıştır. Özellikle akaryakıt taşıyan gemiler, boğaz ve kıyı hatlarındaki petrol depoları riski artırmıştır. O dönem itibarıyla deniz yangınlarına Marmara Bölgesi Deniz İşleri Müdürlüğü envanterinde bulunan altı adet su fişkirtan tulumbalarla mücehhez römorkörler kullanılarak müdahale edilmiştir. Deniz İtfaiyesi, eski kazalardan sonra merkezi yönetime defaten raporlar sunmuştur. Son kazadan sonra da konu tekrar ele alınmış, 3 Mart 1966 tarihinde belediye, vilayete iletildiği yazı ile Deniz İtfaiyesi'nin mekanik ve personel gücünün iyileştirilmesi isteğini yenilemiştir. Vali, konuyu etraflıca ele almış ve denizde meydana gelen yangını söndürecek, can ve mal güvenliğini sağlayacak modern bir elektronik sistemin kurulmasını merkezi yönetimden 10 Mart 1966 tarihli yazısı ile talep etmiştir. Talep değerlendirilmiş, 6 Mayıs 1966 tarihinde MGK Genel Sekreterliği koordinatörlüğünde İçişleri, Ulaştırma ve Deniz Kuvvetleri yetkilileri arasında protokol imzalanmıştır. Protokol ile iş yükü Ulaştırma Bakanlığı uhdesine verilmiş ve belediyelerin de katkı sunması istenmiştir.¹⁴

1960'lı yıllardan itibaren zamanın şartları ve gereği olarak kamu hizmet anlayışı değişmiş ve yeni hizmet anlayışına göre politikalar çeşitlenmiştir. Yönetim yaklaşımları, akademi çevrelerinde tartışılmış ve politik düşünce farklılıkları bu tartışmalarda kendi tezlerini savunmuşlardır. Bu fikri zenginlik içinde 1961 Anayasası, şehir yönetimlerine nefes aldırılmış, yerel iradeyi güçlendirmiştir. Yerel yönetim anlayışının, 1930'lardan başlayarak Türk demokrasi gelişim seyri içinde kendine alan açmak için çabaladığı gözlemlenmiştir. Bu konudaki raporlamalar, yaklaşımlar ve yasal düzenlemeler süreci olumlu beslemiştir. İkinci dünya savaşı sonrası hareketlenen şehirlerin demografik yapıları ve bunun sonucunda ortaya çıkan belediye hizmet ihtiyaçları yetkililerce karşılanmaya çalışılmıştır. Kırdan kente göç olgusu ile birlikte şehirde gelişen kriz, belediye, vilayet ve merkezi yönetim katkılarıyla aşmaya çalışılmıştır. İstanbul'un sorunları, mahalleden belediye meclisine, meslek örgütlerinden ulusal meclise, gazete köşelerinden seminer ve sempozyumlara kadar farklı zaman ve zeminlerde ele alınmaya devam edilmiştir.

2. İstanbul İl Özel İdaresi ve Belediyenin Bütçe Sorunları

İstanbul İl Özel İdaresi'nin karar organları vali, il genel meclisi ve il daimî encümenlerinden oluşmuştur. Bu idare, şehrin sağlık, bayındırlık (yol, su, elektrik), eğitim, tarım ve veteriner işlerinin düzenini sağlamıştır. Dönem itibarıyla özerk bir yapısının olmaması, görev sınırlarının tanımlarının yapılmaması ve talep edilen hizmetlerle orantılı mali kaynağından yoksun bulunması idarenin ana sorunlarını teşkil etmiştir. İdare için mali kaynak yetersizliği söz konusu iken merkezi hükümet, 1972 yılında bina ve arazi vergi düzenlemesinden emlak vergisi sistemine geçmiştir. Bu yeni uygulama ile birlikte İstanbul İl İdaresi, %30 oranında gelir kaybına uğramıştır. İdarenin bütçesindeki bu önemli kayıp ana yatırımlarının yapım süreçlerini yavaşlatmıştır.¹⁵

İstanbul Valisi Vefa Poyraz, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından 14-17 Mayıs 1973 tarihleri arasında düzenlenen şehrin idari sorunlarının tartışıldığı seminere katılmış ve İstanbul'un durumunu değerlendirmiştir. Poyraz, öncelikle idari yönetimde reform ihtiyacını açıklamış ve sonrasında ise önerdiği reformları iki başlıkta özetlemiştir. İlk olarak, "yetki genişliği prensibine dayanan bölgesel örgüt", ikinci olarak, "mahalli idareler birliği şeklinde bölgesel örgüt, metropol idare" üzerinde durmuştur. Şehrin yönetiminde

¹³ BCA, İstanbul Valisi Vefa Poyraz'ın İstanbul'un İhtiyaçları Hakkında Başbakanlığa Verdiği Bilgi, 030-1-0-0_116_736_8_11, 2.4.1969.

¹⁴ BCA, İstanbul Valisi Vefa Poyraz'ın İstanbul'un İhtiyaçları Hakkında Başbakanlığa Verdiği Bilgi, 030-1-0-0_116_736_8_11, 2.4.1969.

¹⁵ CFKA (Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi), Fih. N. 7095-196-198.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

gözetilmesi gereken İstanbul İl Özel İdaresi, İstanbul Belediyesi, diğer belediyeler ve köylerden oluşan dört farklı iradenin yeni bir hukuki ve mali yapıya kavuşturulmasının gerekliliğini savunmuştur.¹⁶

Aynı seminerde İstanbul Belediyesi Başkan Yardımcısı Orhan Ergüder, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun zamanın para-fiyaat politikaları çerçevesinde güncellenmemesinin şehrin gelir kalemlerine olumsuz yansıdığı örnek vererek açıklamıştır. Ergüder, ilgili kanunun 15. maddesinde 1930'larda belediye hizmetlerinden sayılan tütücüler, kolacılar, lekeçiler, giyim ve eşya temizleyicileri 1973'lere gelindiğinde küçük sanatkâr statüsünden çıkmış sanayi kuruluşlarına dönüşmüştür. Bu alanda yeni düzenleme yapılmadığı için yeni sanayi kolları ceza yasaları ile sınırlandırılmış ve sanayi kollarının ilerlemesine engel olunmuştur. Belediye Başkan Yardımcısı, sunumunda 1934 tarih ve 2490 sayılı artırma eksiltme ve ihale kanunu da eleştirmiş ve belediyenin güncel ihtiyacını karşılamadığı gibi idareye zarar verdiğini izah etmiştir.¹⁷

Vilayet ve belediye yetkilileri, 1973 yılı yazında, Cumhurbaşkanı Korutürk'e şehrin durumu ve sorunlarını arz etmiştir. Belediye Başkanı Fahri Atabey ve ekibi bu toplantıda, onlarca sorunu Cumhurbaşkanı'na özetlemiştir. Korutürk'e sunulan brifingde, personel giderlerinin belediye bütçesindeki oransal yükselişi dikkat çekmiştir. Belediyenin bütçesi içerisinde önemli bir kalem oluşturan personel giderleri, 1963'ten 1973'e, belediyenin öz gelirinine nispetle artmıştır. 1963 yılında yaklaşık 130 milyon olan personel bütçesinin öz gelire oranı %33 ile 1/3'te kalmıştır. Personel giderleri bütçe kalemi 1973 yılında ise 500 milyonu geçmiş ve öz gelire oranı ise %81'e çıkmıştır.¹⁸ Personel gider kaleminin artışı ile birlikte diğer belediye hizmet ve yatırımlarının bütçe oranları düşmüştür. Bütçe payındaki bu değişim belediye işlerini ve yatırımları aksatmıştır. 1960-1968 yılları arasında Tablo 2.1'de belirtildiği gibi şehir hizmetleri, il özel idare ve belediye bütçeleri üzerinden finanse edilmiştir. Bu dönemde İstanbul İl Özel İdaresi'nin gelir ve gider kalemleri dengeli seyir izlemiş, sadece 1968 yılında gelirler giderleri karşılamamıştır. Diğer taraftan İstanbul Belediyesi bütçesi 1960, 1961, 1964 ve 1965 yıllarında açık vermiş, 1962, 1963, 1966, 1967 ve 1968 yıllarında ise denk bütçe yapılmış veya bütçe fazlalığı oluşmuştur. Yine bu dönemde belediye bütçesi, özel idare bütçesine göre yıllar itibariyle iki veya beş kat aralığında bir toplama sahip olmuştur.

Tablo 2.1. İstanbul İl Özel İdaresi'nin ve İstanbul Belediyesi'nin kesin hesap gelir ve gider verileri (TL), (1960-1968).

Sıra No	Yıllar	İl Özel İdaresi Kesin Hesaplar		Belediye Kesin Hesaplar	
		Gelir	Gider	Gelir	Gider
1	1960	57.181.568	35.119.042	285.779.385	312.310.639
2	1961	74.927.999	39.666.464	253.474.751	269.106.661
3	1962	95.043.948	45.378.605	328.506.923	328.078.088
4	1963	107.833.898	73.653.075	281.360.392	265.288.378
5	1964	142.936.993	84.473.827	301.894.396	312.341.391
6	1965	87.467.000	87.793.000	292.712.000	306.948.000
7	1966	116.597.000	117.274.000	343.636.000	332.592.000
8	1967	183.005.000	131.500.000	377.882.000	382.673.000
9	1968	152.676.000	162.711.000	406.184.000	427.834.000

Kaynak: DİE, *Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri ve Belediyeler 1956-1964*, Ankara 1969, s. 31, 52; DİE, *Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri ve Belediyeler 1965-1968*, Ankara 1972, s. 202.

3. Temel Gıda Maddelerinin Sağlanması ve Karşılaşılan Sorunlar

İstanbul şehrinin temel ihtiyaçları, İstanbul Ticaret Borsası çatısı altında hizmet veren meslek gruplarının arzı ile karşılanmıştır. Hububat, bakliyat, yağ, sebze ve meyve, et ve mamulleri alanlarında faaliyet gösteren yüzlerce firma bu meslek örgütlerini meydana getirmiştir.¹⁹ Buğday ve ekmek, Türkiye'nin ve İstanbul'un iaaesi açısından ana kalemlerden biri olmuştur. 1950'lerden itibaren ülkenin buğday ekim alanı, verimliliği ve üretim miktarı artış göstermiştir. 1960 yılında Türkiye'nin 7.700.000 ha ekili alanı, 1972 yılında 8.730.000 ha'a çıkmıştır. Ekili

¹⁶ *İstanbul'un İdari Sorunları Semineri*, s. 10-14.

¹⁷ *İstanbul'un İdari Sorunları Semineri*, s. 226-227.

¹⁸ CFKA, Fih. N. 7094-11.

¹⁹ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 516.

alanlardan ülke genelinde, 1960 yılında hektar başına 1.097 kg ürün alınırken bu rakam 1972 yılında 1.397 kg olarak kaydedilmiştir. Hem ekim alanının artması hem de verimliliğin yükselmesi sonucunda 1960 yılında 8.500.000 kg olan toplam üretim 1972 yılında 12.200.000 kg üretime yükselmiştir.²⁰

Ülke genelinde buğday ekim ve üretim alanlarının artmasına karşın başta İstanbul olmak üzere şehirlerin ekmek sorunları güncelliğini korumuştur. İstanbul'un ekmek ihtiyacı şehir genelinde hizmet veren ruhsatlı ve kubbeli fırınlardan karşılanmıştır. 1960 yılında İstanbul Belediyesi sınırları içinde 212 adet normal ruhsatlı ve kubbeli fırın izinli çalışmıştır. Bu fırınlara ilave olarak ekmek darlığını önlemek için tedbir maksatlı 14 adet fırına da makam onayı ile çalışma ruhsatı verilmiştir. Bütün bu fırınlar, günlük 6.112 çuval un işleyerek ekmek çıkarmıştır.²¹ 1963 yılında fırınların tabii olduğu talimatnamenin ekmek fabrikaları kısmında düzenleme yapılmıştır. Buna göre hamur ziyanını önlemek için soğutma tertibatı, motorlu ekmek nakil araçları, jeneratör temini ve hamur kesme ve şekil verme makinelerinin kullanılması istenmiştir.²² böylece ekmek üretim ortamlarının daha sağlıklı ve hijyen şartlarına kavuşturulması amaçlanmıştır.

1966 yılında İstanbul'da ilçeler arası ekmek satışı ve belediye sınırları dışında, şehrin belde ve köylerinde üretilen ekmeklerin şehir merkezlerinde satışı sorun teşkil etmiştir. Belediye bunu engellemek için düzenlemeye gitmiştir. Yönetmelik değişikliği ile İstanbul Belediyesi hudutları dışında üretilen normal ekmek ve francala ekmeklerin şehre sevk edilmesi ve satışının yapılması yasaklanmıştır. Şehirde, fırınlar haricinde perakende satışa ancak ekmek bayilerinde ve bakkallarda izin verilmiştir. Satış noktalarına, kendine yakın fırından ekmek alma mecburiyeti getirilmiş, ayrıca satış yaptığı ekmeğin fırınına ilan şartı koşulmuştur. Zorunlu hallerde belediye şubelerinden alınacak yazılı izine göre hareket edileceği belirtilmiştir.²³

Temel ihtiyaçlardan olan et, süt ve mamulleri belediyenin kontrol ve denetiminde şehre arz edilmiştir. Bu dönemde hayvansal ürünlerin sağlıklı kesimi, tanzimi ve soğuk zinciri açısından kıymetli olan şehrin mezbahası, soğuk hava deposu ve buzhanesi belediyenin katma bütçeli Karaağaç Kurumları Müdürlüğü bünyesinde işletilmiştir.²⁴ 12 Mart 1965 tarihinde, bir müessese hüviyeti kazanan Et ve Balık Kurumu'nun İstanbul Şubesi de bu alanda etkin çalışmaya başlamıştır. Et ve Balık Kurumu'nun şehirde teşkilatlanması ile birlikte belediye yalnız kalmamış, şehirdeki gıda kontrolleri, et ve balık arzı güçlenmiştir.²⁵ Bütün bu uğraşlara rağmen kaçak ve sağlıksız et hareketliliği Belediye Zabıtası'nın önemli uğraşı alanlarından biri olmuştur. Belediye iştiraki olan Karaağaç Kurumları Kaçak Et Takip Bürosu sokaklarda, pazarlarda ve şehrin kuytu alanlarında hayvan kesimi takibinde zorlanmış ve çoğu zaman da yetersiz kalmıştır. Belediye bu alanlardaki zafiyeti gidermek için yerel belediye şubelerindeki zabıta birimlerini devreye almış, gıda kontrollerinin sürekli yapılmasını, denetimlere göre de gerekli cezai işlemlerin uygulanmasını istemiştir. Ayrıca hazır kıyma ve parça et satış izni olan Migros ve Et Balık Kurumu haricindeki satış yerlerinin titiz bir şekilde takip edilmesi talimat ile talep edilmiştir.²⁶

1974 yılı itibarıyla kasap dükkânlarının, kendi bünyelerinde kümes hayvanları satış hakkı yeniden düzenlenmiştir. Perakendeci Kasaplar ve Müstahdemin Derneği Başkanı Hüseyin Çelik, 18 Aralık 1973 tarihinde konunun görüşülmesi için ilgili dilekçesini belediye meclisine sunmuştur. Özçelik, dilekçede Belediye Zabıta Talimatnamesi'nin 26 Haziran 1973 tarihinde güncellemesine rağmen kasapların kümes hayvanı satışında belediyenin baskısına maruz kaldığını beyan etmiştir. Belediye, kasaplardan gelen bu talebi Sağlık Bakanlığı iznine atıf yaparak çözüm mercii göstermiştir. Sonuçta konu İstanbul Belediyesi Meclisi'nde ele alınmış ve Belediye Zabıta Talimatnamesi, 18 Ocak 1974 tarihinde tarafların anlaşığı şekilde değiştirilmiştir. Böylece kasaplar kendi dükkânlarında tavuk, hindi, kaz ve ördek gibi kümes hayvanlarını satmak için ayrıca izin almaktan kurtulmuştur. Yeni metin ile birlikte kasapların kümes hayvanı satışı yeniden tanımlanmış ve uymaları gereken kurallar bir bütün içinde tasdik edilmiştir. Talimatnameye göre dükkânlarda canlı kümes hayvanı bulundurulması yasaklanmıştır. Satışa sunulan hayvanların kesilmiş, tüyleri yolunmuş, içleri temizlenmiş ve ayakları bileklerinden ayrılmış şekilde olması istenmiştir. Etlerin mahalli birimlerde, mahalli birimlerin olmadığı yerlerde ise Et Balık Kurumu'nda damgalanması şartı koşulmuştur. Kümes hayvanı etleri ile normal kırmızı etlerin ayrı buzdolaplarında ve vitrinlerde tutulması, ayrı alanlarda korunup teşhir edilmesi istenmiştir. Kümes hayvanlarının boyanması ve şişirilmesi kati surette yasaklanmıştır. Kümes hayvanı iç organları yüreği, karaciğeri ve taşlıkları ayrı ayrı paketlenip hayvanın içinde muhafaza edilerek satışına izin verilmiştir. Bu satış yerlerinde av hayvanları, yumurta, sucuk, pastırma, yoğurt, tereyağı vs. gibi hayvan menşeli ürünlerin bulundurulması ve müşteriye

²⁰ TÜSIAD, *Buğday Sorunu*, İstanbul Eylül 1974, s. 5.

²¹ İBBA (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi), *Fırıncılar Yönetmelik Değişikliği*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2076654, Kar. N. 960/311, 20.9.1960.

²² İBBA, *Ekmek Fabrikaları Talimatnamesi*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2079096, Kar. N. 963/568, 25.05.1963.

²³ İBBA, *Yönetmelik Değişikliği, Sağlık Zabıta Talimatnamesi, Yönetmelik Değişikliği*, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. N. 963/315, 30.06.1966.

²⁴ *İstanbul II Yılı 1967*, s. 125.

²⁵ BCA, *Et ve Balık Kurumu İstanbul Müessesesi Müdürüne Verilecek Aylık Tazminatın Tespiti*, 030_18_01_02_233_31_12, 04.05.1969.

²⁶ İBBA, *Kaçak Et Satışı, Yazı İşleri Müdürlüğü*, Bel. N. 2084649, Bil. N. 127, 28.08.1969.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

sunulması yasaklanmıştır. Dükkânlarda şehir suyu ve lavabo düzenin olması istenmiş ve hayvanların önce yağlı ve mumlu kâğıt ile sarılması sonra ambalajlanması suretiyle satışı talep edilmiştir.²⁷

Belediye, 12 Ekim 1960 tarihinde hal piyasasını düzenlemiş ve 21 maddelik yeni bir hal talimatnamesi çıkarmıştır. Toptancı Halleri Kanunu temel alınarak hazırlanan talimatname ile İstanbul Unkapanı Merkez Hali ve Kadıköy Rıhtım Şube Hali'nin çalışma usul ve esasları belirlenmiştir. Şehrin ihtiyacı olan yaş meyve ve sebze toptan alım satım işleri düzenli iki mekâna hasredilmiş, belediyenin nezaret ve denetimine alınmıştır. Hallerdeki satış yerleri, sırasıyla yaş meyve sebze satış kooperatifine, yaş meyve sebze kooperatif birliğine, yaş meyve ve sebze müstahsiline ve yaş meyve sebze komisyoncusuna tahsis edilmiştir. Bu yer tahsislerine karşılık kooperatif ve kooperatif birliğinin meyve ve sebze üzerine çalışması, müstahsilin meyve ve sebze ziraatı ile uğraşması ve hale devamlı ürün getirmesi ve komisyoncunun ticaret odası kaydı şart koşulmuştur. Bu zümreler dışında yük taşıyıcılar ve nakliyeciler düzenlenen çalışma karneleri ile hal içinde hareket etmişlerdir. Hal satış alanlarının yerleşim düzeni meyve hali, sebze hali, körfez, parsel, karatoprak ve açık satış yerleri şeklinde organize edilmiştir. Hal esnafı satış fatura defteri, satış bordro defteri, müstahsil hesabı cari defteri, ambar defteri, döküm defteri ve beyanname defterlerini tutmakla mükellef kılınmıştır. Halin tertibi, düzeni ve yönetimi Belediye Başkanı tarafından atanan Hal Müdürü ve onun altında, talimatnameye göre şekillenen teşkilata verilmiştir. Bu teşkilat yapısı kontrol bürosu, yazı işleri bürosu, istatistik şefliği, temizlik ve diğer hizmetliler bürosu, muhasebe bürosu, atölye ve nakliye servislerinden teşekkül etmiştir. Oluşturulan hakem heyeti ve eksper heyeti ile hal işleyiş standartları yükseltilmiştir. Talimatname, içerdiği hükümlerin ilgilileri bağladığını ve gerekli görüldüğü takdirde cezai hükümlerin uygulanacağını hatırlatarak sonlandırılmıştır.²⁸

Yukarıda bahsettiğimiz talimatname ile şehrin taze sebze ve meyve ihtiyacının tedarik zinciri düzenlenmiştir. Fakat bu alandaki diğer bir sorun da ürünlerin fiyatlandırılmalarında yaşanmıştır. İstanbul'da temel gıda maddelerinin, sebze ve meyve gibi gündelik ihtiyaçların fiyatlarının yüksekliği insanların şikâyetçi olduğu ana konulardan olmuştur. 27 Mayıs İhtilali sonrasında da hem fiyatların alım gücünü zorlaması hem de şehrin semtlerine göre farklılık göstermesi siyasilerin gündeminde yer edinmiştir. Dönemin Ticaret Bakanı Mehmet Baydur, kira ve nakliye kaynaklı şehir içi fiyat farklılıklarını izah etmiştir. Özellikle Eminönü'ne göre Beyoğlu tarafında fiyatların fahişliğini semt sakinlerinin ödeme gücüne de bağlamıştır.²⁹ Bakan, kronik bir soruna klasik yetkili yaklaşımı sergilemiştir. Farklı gelir gruplarının ikamet ettiği semtlerde ürün fiyatları da ona göre şekillenmiş, arz talep dengesine müdahale edilmemiştir.

Kırdan kente göç akışı beraberinde şehirlerin iâşe sorunlarını başat konu haline getirmiştir. Ülke genelinde temel besin girdilerinin ekim alanları ile üretim miktarlarının artmasına rağmen adil erişim noktasında aksamalar yaşanmıştır. Un temini, ekmek arzı ve fırınların çalışma düzenleri belediye ekiplerini uğraştırmıştır. Aynı şekilde halkın et, süt ve mamulleri ile sebze ve meyve gereksinimleri büyük güçlüklerle karşılanmıştır. Piyasa koşullarında esnafın yer yer sergilediği karaborsacılık, fırsatçılık, tüketici aleyhine örgütlenme ve kural tanımamazlık halleri İstanbulluları mağdur etmiştir. Şehir halkı temel gıda maddelerine ulaşmak için emek harcadıkları gibi ürün fiyatları da gelir-gider dengelerini alt üst etmiştir. Kural koyucu, düzenleyici ve denetleyici olarak belediye, kendine atfedilen yetki ve sorumlukların karşılığını sahada verememiştir. Belediyenin teşkilat yapısı, kadro ve araç imkânları, halkın duyarsızlığı, esnafın pişkinliği ve biraz da popülizm işleri bir türlü sağlıklı bir zemine oturtamamıştır.

4. Konut İhtiyaçları ve Kira Sorunları

İnsanların konut ihtiyacı, 1960'lı yıllara kadar sosyo-ekonomik sorunlar arasında değerlendirilmemiştir. 1950'li yıllardan itibaren kırdan kente göç, konut alanındaki sayısal eksikliği gün yüzüne çıkarmış ve sanayileşme seyri işçi konutları sorununu gündeme getirmiştir. Planlı ekonomik dönemlerde konut, ekonomik bütünlük içinde değerlendirilmiş ve konutun diğer ekonomik parametrelerle etkileşimi birlikte ele alınmıştır. Bu yaklaşım 1963'lerden itibaren bütün Beş Yıllık Kalkınma Planları 'nda sergilenmiş ve böylece konut, "makro-ekonomik politikaların" parçası olma kimliğini korumuştur.³⁰

1960 yılı verilerine göre, Türkiye'deki kiracıların oranı %42.0 iken bu rakam İstanbul için %61.4 olarak gerçekleşmiştir. Şehirdeki her beş aileden ikisi ev sahibi, üçü ise kiracı konumunda hayatlarını sürdürmüştür.³¹ 1960 yılında, mesken anketleri ile İstanbul genelinde evlerin özellikleri ve imkânları ortaya çıkarılmıştır. Aile nüfus ortalamasının 4.08 kişi olduğu bu dönemde, hanelerin ortalama mesken alanı 63.27 m² olarak tespit edilmiştir. İnşa durumları gözetildiğinde %35.25'i apartman dairesi, %23.51'i ev dairesi, %24.61'i bitişik ev ve %16.43'ü münferit ev olarak anket sonuçlarına yansımıştır. Evlerin %80.49'u mutfaklı, %19.51'i ise mutfaksız

²⁷ İBBA, *Zabta Talimatnamesi, Madde Değişikliği, Tavuk Satılması, Kasap Dükkânları*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2084649, Kar. N.17, 18.01.1974.

²⁸ İBBA, *Hal Talimatnamesi, Yönetmelik Düzenleme*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2076708, Kar. N. 960/364, 12.10.1960.

²⁹ *Millî Birlik Komitesi, Genel Kurul Tutanakları*, C. III, B. 43, O. 1, 30.11.1960, s. 6.

³⁰ Ruşen Keleş, "Konut Politikalarımız", *Siyasal Bilgiler Dergisi*, 44, 1-2, Ocak-Haziran, 1989, s. 63-64.

³¹ DPT, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara, s. 276.

olarak kaydedilmiştir. Mutfaklı evlerin %91.90'unda mutfaklar müstakil ve %8.10'unda ise müşterek olarak kullanılmıştır. Meskenlerin %87.74'ü müstakil ve %12.26'sı müşterek tuvalet kullanmıştır. Evlerin %45.55'inde ayrı banyo yer almış, %54.45'i ise banyosuz kullanılmıştır. Şehir şebeke suyu meskenlerin ancak %69.10'una ulaşmış ve %30.90'ı ise şebeke suyundan mahrum hayatlarını devam ettirmiştir. Atık su sisteminde evlerin %75.97'si kanalizasyona, %16.99'u ise fosseptiğe bağlanmıştır. Meskenlerin %95.09'una elektrik verilmiş, %4.91'ine ise elektrik ulaştırılmamıştır. Şehrin ancak %33.59'u havagazına sahip olmuş, %66.41'i ise havagazına kullanım imkânı edinmemiştir. Evlerin %3.48'i kalorifer sistemi ile ısınmış, %94.09'unda ise soba kullanılmıştır. Her evden 1.09 kişi, düzenli iş sahibi olarak evin geçimini üstlenmiştir. İşe gidiş ve gelişlerde %41.57'si yaya ulaşım şeklini tercih etmiş, %58.43'ü ise vasıta kullanımına ihtiyaç duymuştur.³²

1960'lı yılların başında İstanbul'daki konut yapısının özellikleri bu şekilde iken 1961 Anayasası konuta, "sağlık hakkı" kenar başlığı altında yer vermiş ve "Devlete öncelikle yoksul ve dar gelirli ailelerin konut gereksinimlerini karşılayıcı önlemleri almak görevi..." atfetmiştir. 1982 Anayasası'nda bu yaklaşım değişmiş, "konut hakkı" başlığı açılmış ve "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır. Ayrıca, toplu konut teşebbüslerini destekler." hükmü konulmuştur.³³ İki anayasa arasındaki yaklaşım farkı, konut sorununun 1960-1980 yılları arasında büyüdüğünü ve çözülemeyen boyutlara eriştiğini dair bizlere göstermiştir.

1965 yılı itibarıyla İstanbul'un konut stoku 509.100 adet olarak tespit edilmiştir. 1965-1970 yılları arasında oluşan 132.000 yeni konut ihtiyacının ancak 75.900'ü karşılanmış, 56.100 konut ihtiyacı ise açıkta kalmıştır. Bu verilere göre ihtiyacın %57.4'ü giderilmiş, %42.6'si karşılanamamıştır. 1970 yılında şehrin konut stoku 585.000 ulaşmıştır. Aynı yıl verilerine göre şehirdeki gecekonduların sayısı 195.000 rakamına ulaşmış ve bu rakam ülke geneli toplam gecekondular oranının %32.50'sine karşılık gelmiştir. Böylece ülke genelindeki her üç gecekondudan biri İstanbul'da yer almıştır.³⁴

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) içinde yer verilen konut yatırımlarına toplam yatırım miktarının %20'si ayrılmıştır. Planlı ilk dönemin ana felsefesi konut yatırımlarını üretken değerlendirmemiş ve dolayısıyla yatırım miktarının sınırlandırılmasını gerekli görmüştür. Bu temel yaklaşım esprisi, "toplumsal konut" ve "halk konutu" kavramlarını gündeme getirmiştir. 1964 yılında Bakanlar Kurulu kararı gereği toplumsal konut büyüklüğü 100 m² ile sınırlandırılmış ve bu koşul kamu kuruluşu konut kredilerinde 25 yılı aşkın süre gözetilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1973) konuta, %17.9 yatırım payı ayırmış fakat bu oran uygulamada %20.1'e çıkmıştır. Bu planlama döneminde aynı zamanda devletin rolü "yatırımcı" ya da "yapımcı" şeklinde tanımlanmamış, "düzenleyici" olarak belirlenmiştir. İkinci Kalkınma Planı, toplumsal konutlarda "kamu kaynaklı kredi finansmanı" ve "bireysel yapı yapımı yardımı sağlama" araçlarını önermiştir. Bu arada planlama gereği, 1966 yılında çıkartılan 775 sayılı Gecekondular Yasası, gecekonduların yapım sürecine izin vermese bile yapılmış gecekonduların yasallaştırılmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), konuttaki yatırım payını %15.7'e indirmiştir. Plan, konut üretim sorumluluğunu kamu ve özel kesime birden vermiştir. Planın, sektörün desteklenmesi ile ilgili önerileri gelişen ekonomik şartlar içinde uygulama şansı bulamamıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983), kendisinden önceki üç planın içeriğine "arsa spekülasyonu" ve "gecekonduların iyileştirme" başlıklarında yeni öneriler ile katkı sunmuştur. Plan, kent arsalarının korunması ve denetlenmesi hususlarını merkezi ve yerel yönetimler üzerine yüklemiştir. 1978-1983 yılları arasında konutta öngörülen %14.6 yatırım haddi, lüks konut yatırımları ile aşılmış ve oran %19.6'a ulaşmıştır.³⁵

Konut sorunları, İstanbul Ticaret Odası'nın organizasyonu olan Konut Sorunları Semineri'nde 29-30 Mayıs 1978 tarihinde ele alınmıştır. Siyaset, kamu, yerel yönetim, akademi, sivil toplum örgütleri ve saha alanlarından temsilciler seminere katılım sağlamış ve seminerde bildirimler sunmuştur. Açılış konuşmasında İTO Meclis Başkanı Mahmut Sucuoğlu; toplumun ihtiyaçlar hiyerarşisinde yiyecek ve giyeceğin, barınmanın önünde olması gerektiğini fakat günün koşulları içinde durumun tam tersi bir vaziyette olduğunu iddia etmiştir. Başkan; ülke olarak yiyecek ve giyecek alanında olumlu gelişmeler yaşanırken konut ihtiyacı konusunda istenilen yolun kat edilemediği tespitini paylaşmıştır. Sucuoğlu; ülke geneline ait güncel sorunun, İstanbul için yeni boyutlara ulaştığını ve çözümünün güçleştiğini, ayrıca inşaat maliyetleri ve vergi düzenlemelerinin meseleyi çözümden uzaklaştırdığını savunmuştur. İTO Meclis Başkanı, konutlarının sayısının yetersizliğini ifade edip nitelik olarak da meskenlerin sağlıklı ve güvenli olmadığını belirtmiştir. Sucuoğlu, konuşmasının ilerleyen safhasında, gecekonduların simsarcıları konusu üzerinde durmuş, söz konusu grubun gecekondular sorununun önemli bir ayağını teşkil ettiğini dinleyicilere aktarmıştır. Sanayi tesislerinin artışı, gecekondular bölgelerinin altyapı hizmetinin sağlanması, hatlı otobüs seferleri, gecekondular yapımlarının önlenmemesi, var olan yapıların yıktırılmaması, tapudan hisse satışları, millî emlak, belediye vakıf arazilerinin adi veya noter senetleri ile devri gibi başlıkları sorunu kangren hale getiren sebepler olarak paylaşmıştır. Başkan, son olarak şehrin kent içi ulaşım, çevre

³² DİE, 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi Örneklemeye Sonuçları, Ankara 1962, s. XV-XIX.

³³ Keleş, "Konut Politikalarımız", s. 66.

³⁴ DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara, s. 851.

³⁵ Keleş, "Konut Politikalarımız", s. 73-74, 80.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

kirlenmesi ve yeşil alan ihtiyaçları konularına değinmiş ve şehirdeki köy yaşam kültürü ile kent yaşam kültürünün mücadelesinin altını çizmiştir.³⁶ İTO Meclis Başkanı Mahmut Sucuoğlu, dönemin vicdanı olarak konut sorununu bütün yönleri ile tanımlamış, içten bir bakış ile vaziyeti tespit etmiştir.

Konut Sorunları Semineri'nde, siyasi kanattan, bürokrasiden, akademi camiasından, meslek örgütü temsilcilerinden, sahadaki mimar ve mühendislerden birçok konuşmacı yer almış, kendi başlıklarına göre fikirlerini dinleyicilerle paylaşmışlardır. Seminerde konut sorununun çözümünde devletin rolü ve politikası, kalkınma planlarında konut sorununa ilişkin çözümler, toplu konutlar, toplu konutlar ve krediler, konut maliyetleri, konut nitelikleri, kira sorunları gibi alt başlıklar açılmış, tebliğler ile ilgili oturum sonlarında tartışma ortamı oluşturulmuş ve soru-cevap bölümleri ile seminer çalışması zenginleştirilmiştir. Seminer boyunca, konu ülke ve dünya ölçeğinde ele alınmış, yer yer teknik alan değerlendirmelerine fazlaca yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte “konut sorununun” İstanbul'daki güncel durumu farklı kesimlerin farklı bakış açıları ile ortaya konmuştur. Seminerde söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, ikinci dünya savaşı sonrasındaki ekonomik, sosyal ve demografik değişime ve buna bağlı olarak alt yapısız büyüme ve gecekondulaşma sorununa değinmiştir. 1963 yılı sonrasında uygulamaya koydukları planlı ekonomi dönemlerinde de bu sorunun önünü alamadıklarını, 1960 yılında 240.000 olan ülke geneli gecekondu sayısının 1967 yılında 403.000'e ve 1972'de 700.000'e ulaştığını belirtmiştir. Feyzioğlu, konut sorunu altında yirmi iki farklı meseleyi tanımlamış, söz konusu sorunların çözümlenmesi ile konunun halledileceğini, aksi takdirde “sosyal dert” kimliğini koruyacağını ve “istikrarsızlık unsuru” olarak yaşayacağını vurgulamıştır. Sözlerini, konut sorununu “politik çıkarlar” ve “oy hesapları” ilişkisinden çıkarılmasını temenni ederek bitirmiştir. Feyzioğlu'ndan sonra söz sırası İmar ve İskân Bakanı Ahmet Karaaslan'a gelmiş, kent nüfusunun değişim hızına dikkat çekmiştir. Bakan dönem itibariyle Türkiye nüfusu yılda ortalama %2.42 artarken, kentsel nüfus %5.32 artış gösterdiğini, geldikleri noktada ülke genelindeki nüfusun Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sonunda %49.32'sinin kentlerde yaşayacağını belirtmiştir.³⁷ Feyzioğlu'nun konuyu çerçevlendirdiği konuşmasında kullandığı, “sosyal dert” ve “istikrarsızlık unsuru” kavramları ile işin boyutunu açıkça ortaya koymuştur. Atıf yaptığı, “politik çıkarlar” ve “oy hesapları” sarmalının da tehlikeli yapısını, bir siyasetçi olarak itiraf etmiştir.

İTÜ Mimarlık Fakültesi Bina Kürsüsü öğretim üyeleri Mine Celasun ve Ahsen Özsoy, konut sorunlarının sebeplerini kategorize etmişlerdir. Demografik değişimler adı altında “nüfus artışı”, “göçler” ve “aile yapısındaki değişimler” irdelenmiştir. Yenilemeden doğan ihtiyaçların alt başlığında ise “kent merkezlerinin büyümesi ve imar planlarındaki değişimler yüzünden yıkılacak konutlardan doğan ihtiyaç” ve “eskiyen konutların ve mahallelerin yenilenmesi” maddeleri izah edilmiştir. Diğer üç başlık “sıkışıklığın giderilmesinden doğan ihtiyaç”, “afetler ve kamulaştırmadan doğan ihtiyaç” ve “gecekonduların tasfiyesi ve yıkımından doğan ihtiyaç” şeklinde sıralanmıştır.³⁸ Her iki öğretim üyesinin sunumu, şehrin sorununun yazgısını, “kentsel dönüşümü”, yıllar öncesinden tanımlamış ve yol haritası çizmişlerdir.

Türkiye İnşaatçılar Federasyonu Başkanı Necati Güçlü, sunumunda içinde buldukları güncel durumu dinleyicilere aktarmış ve sektörün sorunlarını paylaşmıştır. Güçlü, arsaların spekülörlerin elinde bulunduğunu, devletin ürettiği inşaat malzemelerinin karborsaya düştüğünü, özel sektörün ürettiği inşaat malzemelerinin kalitesiz, standartsız ve pahalı olduğunu, konut politikalarının kaçak inşaat ve gecekondu yapımını desteklediğini, otopark yönetmeliğinin ruhsatsız yapı işlerine davetiye çıkardığını, inşaat yapı sektörünün farklı aşamalarda yirmi dokuz çeşit vergi ve harca maruz kaldığını belirtmiştir. Güçlü, sorunlardan sonra sektörün sürdürebilir konut üretimi için alması gereken tedbirleri sıralamıştır. Arsa, malzeme ve işçi sorunlarını saha tecrübelerine dayalı bir şekilde açıklamış, yönetmelik ve planlar, vergiler, krediler ve bankalar gibi meselenin diğer ayaklarını değerlendirmiştir.³⁹ Şehrin ortak sorunu olan konut ihtiyacı farklı kesimlerin yaklaşımı ile birbirine benzer, birbirini destekler nitelikte aynı çatı altında paylaşılmıştır. Farklı görüş ve yaklaşımların ortak bir akıl etrafında şekillendiği bu keyfiyetli teorik çalışma, süreç içinde sahada yeterince kıymetlenendirilmemiş, geçmişteki hataların tekrarı önlenememiştir. Zaman, sorunların boyutlarını o kadar büyütmüş ki bırakın hatadan dönülmesini, sorunları teorik olarak konuşmak ve ele almak bile ürkütücü bir hal almıştır.

5. Şehrin İçme Suyu, Enerji ve Isınma Problemleri İçin Yapılan Çalışmalar

1960'lı yıllarda İstanbul halkı kış mevsimlerinde ağırlıklı olarak hanelerinde odun ve kömür ile ısınmıştır. Bu dönemde kok kömürü satış ve dağıtımı, 1958 yılı satış talimatnamesine göre sürdürülmüştür. Söz konusu dönemde oluşturulan karneler üzerinden tahsilatlara devam edilmiştir. Karnesiz olan hanelere de karnelilerden arta kalan eldeki kok kömürü pay edilerek satışı ve dağıtımı yapılmıştır.⁴⁰ İETT, tarafından işletilen İstanbul ve Anadolu şebekelerinden şehre havagazı temin edilmiştir. İstanbul yakasındaki Sirkeci-Eyüp-Bakırköy sahasının

³⁶ İTO, *Konut Sorunları Semineri*, İstanbul 23-30 Mayıs 1978, İstanbul Ticaret Odası Seminer Dizisi No:2 Ağaoğlu Yayınevi Tesisleri, İstanbul, s. 10-12.

³⁷ İTO, *age*, s. 3-5, 21-22.

³⁸ İTO, *age*, s. 222.

³⁹ İTO, *age*, s. 318-324.

⁴⁰ BCA, *Ankara ve İstanbul'da Kok Kömürü Satış ve Tevzii*, 030-1-0-0_94_590_11_11, 25.11.1966.

ihtiyacını Yedikule Havagazı Fabrikası karşılamıştır. 1879 tarihinde Fransızların kurduğu fabrikanın kapasitesi 1962 yılı yatırımları ile artırılmıştır. Bu kapasite artırımı ile Ataköy ve Yeşilköy sahası da havagazı hizmet alanına alınmıştır. Beyoğlu alanı Poligon Havagazı Fabrikası'ndan beslenmiştir. Anadolu yakasında Kurbağlıdere Havagazı Fabrikası, havagazı temin etmiş, 1963 yılında ilave şebeke yatırımları ile dağıtım sahası genişletilmiştir.⁴¹

Şehrin elektrik işleri İETT bünyesinde yapılandırılmıştır. İstanbul genelinde Beyoğlu, Boğaz, İstanbul, Bakırköy, Kadıköy ve Adalar bölgelerinde şebekeler meydana getirilmiştir. Şehrin ana elektrik ihtiyacı Silahtarğa Elektrik Santrali'nden sağlanmıştır.⁴² 1966 yılı verilerine göre elektrik ve su İstanbul'un birçok yeni gecekondulu semti için lüks olmuştur. Bu dönemde su arzını artırmak için Alibey ve Riva Dereleri üzerine kurulacak barajlar yatırım programlarına alınmıştır. Bu program yürütülürken diğer taraftan Riva Deresi Havzası'nda "keson kuyular" açılarak Anadolu yakasındaki Darıca, Tuzla, Pendik, Kartal ve Maltepe yerleşim yerlerinin içme suyu ihtiyacının karşılanması planlanmıştır. Söz konusu semtlerin elektrik yatırımları iller bankası programı çerçevesinde sürdürülmüştür. Bütün bu çalışmalara rağmen İstanbul'un çeşitli gecekondulu semtlerindeki hanelerden 81.000'i elektrikten, 120.000'i ise içme suyundan mahrum olarak gündelik hayatını sürdürmüştür. Hükümet, İstanbul için 1966, 1967 ve 1968 yılları planlaması ile elektrik ve su sorunlarının çözümüne 150.000.000 TL'lik bir kaynağı ayırmıştır. 1966 yılında 20.000'i aşkın hanenin elektrik ve 45.000 hanenin su ihtiyacı için toplam 18.000.000 TL harcanmasını programlamıştır. 1967 yılında ise 23.000'i aşkın haneye elektrik verilmesi ve 15.000'in de içme suyu ihtiyacının karşılanması için 40.000.000 TL'lik bütçe üzerinde durmuştur. Programın üçüncü yılında, 1968 yılı için 37.000'i aşkın ailenin su ihtiyacı ve 61.000'i aşkın ailenin elektrik işleri için 90.000.000 TL'lik bir kaynak planlanmıştır.⁴³ Yerel yönetim ve merkezi hükümet uğraşı ve yatırımları, İstanbulluların gündelik enerji ve ısınma ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılamış ve yaşam konforlarına katkı sunmuştur. Fakat alandaki yatırım projeksiyonları şehrin gelişim hızına karşılık gelememiş, yatırımların ötesinde ihtiyaçlar artarak devam etmiştir.

İçme suyu meselesi, 1964 yılında Belediye Meclisi'nde tartışılmış, aktarılan bilgiye göre 1950-1964 yılları arasında İstanbul'daki toplam su arzı %92 artmış; buna mukabil kişi başına su tüketimi artışı %25'te kalmıştır. Yoğun göç hareketliliği, site ve kooperatif yapılarının hızla inşası, sosyal, turistik ve endüstriyel tesislerin artmasından dolayı şehrin su ihtiyacı sürekli katlanmıştır. Yetkililer şehrin gelişim hızına bağlı olarak gelecek yıllarda sıkıntının daha da artacağını hesap edip öngörülerini paylaşmışlardır. Çözüm önerileri arasında Terkos-Kağıthane aksına Üçüncü İsale Hattı'nın yapımı, Alibey Deresi Barajı Projesi, Anadolu yakasında Riva Deresi üzerinde Ömerli Barajının planlanması, Boğazaltı boru hatları ve tali isale hatlarının inşası, şebeke tevsipleri ve farklı taksim alanlarına su depolarının yapım işleri sunulmuştur. Meclis, planlanan projelerin hayata geçirilmesi için belediye mali gücünün yetersizliğini de vurgulamış, tesislerin DSİ Genel Müdürlüğüne yapıp Sular İdaresine devrini talep etmiştir.⁴⁴

İmar ve İskân Bakanlığı'nın bilgilendirmesine göre, 1966 yılında hükümet şehrin su meselesinin çözümü için bir dizi karar almıştır. Alibey Köyü'nde ve Riva Deresi'nde yapılacak barajlar Devlet Su İşleri'ne tevdi edilmiştir. DSİ, bu barajları yapana kadar İller Bankası'nın Riva Deresi etrafında keson kuyular açması kararlaştırmıştır. Bu kuyulardan sağlanan su ile Darıca, Tuzla, Pendik, Kartal ve Maltepe civarının su ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Bakanlık talep ettiği bütçe doğrultusunda 1966, 1967 ve 1968 yıllarında hayata geçireceği program ile toplam 121.200 haneyi suya kavuşturmayı hedeflemiştir.⁴⁵

Yerel yönetimin şehre su arzında yetersiz kaldığı bir dönemde, şehrin su sorununu 1967 yılı itibarıyla DSİ gündemine almış ve çalışmalara başlamıştır. 1968 yılına kadar İstanbul DSİ Teşkilatı, Bursa DSİ I. Bölge Müdürlüğü İnşaat Kontrol Amirliği aracılığı ile hizmet verirken, yeni yapılanmaya gidilmiş ve Mayıs 1968 tarihinde İstanbul su işlerine bakmak üzere DSİ'ye bağlı XIV. Bölge Müdürlüğü kurulmuştur. DSİ İstanbul Bölge Teşkilatı Terkos, Alibey, İsale Hatları, Ömerli ve Tuzla baş mühendislik birimleri ile sahada örgütlenmiştir. DSİ hazırladığı master planında, İstanbul'un 2020 yılı içme suyu ihtiyacına göre perspektif çizmiştir. Bu projenin kapsama alanı Küçükçekmece-Gebze arasındaki köyleri, fabrikaları ve askeri tesisleri içermiştir. Aşama aşama ilerleyecek proje ile Küçükçekmece, Safraköy, Kocasinan, Mahmutbey, Esenler, Güngören, Bayrampaşa, Küçükköy, Kağıthane, Alibeyköy, Ümraniye, Küçükyalı, Maltepe, Kartal, Yakacık, Pendik, Tuzla, Darıca ve Gebze Belediyeleri'nin alanlarına çözüm üretilmesi hedeflenmiştir. Planın yapıldığı 1967 yılından 1974 yılına kadar Terkos Gölü Aktarma Tesisleri yapılmış, Terkos Pompa İstasyonu bitirilmiştir. Alibey Barajı inşasının ise %50'si tamamlanmış ve pompa istasyonu servise alınmıştır. Bu dönemde Alibey-Kağıthane arasında betonarme boru hatları döşenmiş, Kağıthane su deposu inşa edilmiştir. Anadolu yakasında Ömerli Barajı tamamlanmış,

⁴¹ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, s. 132-134.

⁴² *İstanbul İl Yıllığı 1967*, s. 132.

⁴³ BCA, *Cumhuriyet Senatosu Üyesi Ekrem Özden'in İstanbul Şehri Belediye İhtiyaçlarının Bir Hükümet Meselesi Olarak Ne Zaman Ele Alınacağı İle İlgili Sözlü Soru Önergesine Verilen Cevap*, 030-1-0-0_53_322_5_11, 13.07.1966.

⁴⁴ İBBA, *İstanbul Su Probleminin Halli Hakkında*, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. N. 964/426, s. 82-87.

⁴⁵ BCA, *İstanbul Şehrinin Su ve Elektrik İhtiyacı Hakkında*, 030-1-0-0_53_322_5_11, 13.07.1966.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

barajdan Dudullu'ya kadar isale hattı çekilmiştir. Şehirde normal zamanlarda kişi başına ortalama 140 l su arzı sağlanırken bu rakam şehrin su sıkıntısı çektiği zaman dilimlerinde 65 l'ere düşmüştür. Bu dönemde yetişmiş personel eksikliği ve mali kaynak yetersizliği içme suyu yatırımlarını aksatmıştır. Diğer taraftan tapu kadastro, istimlak davaları, yollar, limanlar, PTT, gaz, kanalizasyon, imar planları, ithal müsaadeleri, gümrük girişleri ve barajlardaki orman arazileri gibi içme suyu yatırımlarının karşısına çıkan sorunlar aşılmaya çalışılmıştır. Öyle ki bakanlıkların ve belediyelerin koordineli çalışması kaçınılmaz olmuştur. Sonuçta, İstanbul'un içme suyu temin işi ile şehirde DSİ (Devlet Su İşleri), İSİ (İstanbul Sular İdaresi), İller Bankası, Çevre Belediyeler ve YSE (Yol-Su-Elektrik) olmak üzere beş farklı kamu kuruluşu ilgilenmiştir. Su teminin yanında bu dönemde atık su ile ilgilenecek bir kanalizasyon idaresi olmaması da başlı başına sorun teşkil etmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Büyük İstanbul İçme suyu Su Projesi için 1967-1977 döneminde DSİ'nce 1.415.000.000 TL harcama yapılmış, bu kaynak aktarımı ile yapılan yatırımlar sonucunda, belirtilen dönemde şehre, DSİ tarafından 225.000.000 m³ su temin edilmiştir.⁴⁶ İstanbul'un su arzını zenginleştirmek için yerel ve merkezi yönetimlerin yatırımları bir noktaya kadar şehrin artan su ihtiyacını karşılamaya katkı sunmuştur. Fakat evlerde kullanılan su miktarının ve endüstriyel su tüketiminin sürekli artış göstermesi, içme suyu arz-talep dengesini her defasında yeniden bozmuştur.

6. Asayiş ve Sosyal Sorunlar

İstanbul'daki asayiş sorunları 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerindeki askeri müdahaleleri öncesinde artış göstermiştir. Belediye sınırları dışındaki asayiş ve güvenlikten sorumlu jandarma kuvvetleri, ihtilal dönemlerindeki sıkıyönetim zamanlarında İçişleri Bakanlığı'na bağlı sivil iradenin uzantısı gibi hareket etmemiştir. Bu dönemlerde jandarma kuvvetleri fiilen Genelkurmay Başkanlığı emir komuta zinciri içinde yer almıştır. Bu uygulama sahada Kara Kuvvetleri'nin polis teşkilatı üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir. Ordu tarafından silahlı bir güç tehdidi olarak değerlendirilen emniyet teşkilatı, başıboş bırakılmamış, Genelkurmay emniyetteki etkin pozisyonları emekli subaylar veya güvenilir sivil kadrolar ile doldurmuştur.⁴⁷

1960-1980 yılları arasında emniyet ve asayiş tesisi için 28 Nisan 1960-30 Kasım 1961, 21 Mayıs 1963-21 Haziran 1963, 16 Haziran 1970-16 Temmuz 1970, 26 Aralık 1978-24 Nisan 1979 ve 2 Şubat 1980-17 Nisan 1980 gibi belli zaman dilimlerinde sıkıyönetime başvurulmuştur. Emniyet kuvvetleri ve askeri birlikler ortak hareket ederek bu dönemlerde şehirde huzuru sağlayamaya çalışmışlardır. Toplum polisi ve trafik polisi sayısının yetersizliği teşkilatın sağlıklı hareket kabiliyetini olumsuz etkilemiştir. Şehrin genel asayiş işlerine Havaalanı, çevre yolu ve Boğaziçi Köprüsü'nün korunma alanlarına eklenmesiyle söz konusu kadro sıkıntısı daha da artmıştır. Emniyet birimleri Sirkeci ve Gayrettepe'deki ayrı ayrı binalarda parçalı yapıda hizmet vermiştir. Diğer taraftan ekonomik ömrünü tamamlamış binek, jeep, kaptıkaçtı, minibüs, pikap, otobüs, kamyon, ambulans, arasöz, motosiklet ve kurtarıcı sınıfından meydana gelen araç filosu şehrin huzurunu sağlamakta gerekli desteği sağlayamamıştır. Başta telli ve telsiz muhabere imkânlarının zayıflığı ve donatım araç gereçlerinin azlığı, emniyet güçlerinin sahadaki etkinliğini zaafa uğratmıştır. Teşkilatın kullandığı Kırıkkale, Browning, Walter, Sten Makinalı Tabanca, M.P Otomatik Tabanca ve Gaz Tüfekleri anarşik olaylardaki atış üstünlüğünü emniyet mensupları lehine çevirmekte yetersiz kalmıştır. Yer yer suçluların kullandığı son sistem otomatik silahlar çatışmalarda polisleri zor durumlarda bırakmıştır.⁴⁸

İstanbul'un asayişinden sorumlu olan emniyet güçlerine ilave olarak İl Jandarma Alay Komutanlığı, kendi yetki bölgesinde şehrin emniyetini ve güvenliğini sağlamak için rol almıştır. Öğrenci hareketleri, işçi ve işveren münasebetleri, arazi ihtilafları, gecekondu olayları dönemin jandarma alanlarındaki başlıca asayiş başlıklarını oluşturmuştur. Komutanlık şehrin İstanbul Radyoevi, Ümraniye TRT Verici İstasyonu, Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Bayrampaşa, Toptaşı, Paşakapısı ve İmralı Cezaevleri gibi önemli noktalarını korumakla da görevlendirilmiştir. Jandarma bölgesinde gasp ve soygun, öldürme, meskene silahlı tecavüz, cebren ırza geçme, büyükbaş hayvan hırsızlığı, zabıta kuvvetleri ile müsademe, zabıta kuvvetlerine toplu tecavüz gibi vakalar görülmüştür. Yine bu dönemde jandarma şahıs ve kamu binalarındaki yangınlar ile orman yangınlarına müdahalede de etkin görev almıştır.⁴⁹ İstanbul'un asayiş ve güvenliği, Osmanlı Devleti zamanında ve cumhuriyetin ilk yıllarında özel yerini korumaya devam etmiştir. 10 Ağustos 1930 tarih ve 9813 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği, İstanbul polis teşkilatında düzenleme yapılmış, belediye zabıtasının görevleri polis teşkilatına aktarılmıştır. 1 Şubat 1957 tarihi itibarıyla çeyrek asrı aşan uygulamadan vazgeçilmiş, İstanbul Belediye Zabıtası teşkilatı müstakil bir yapı şeklinde yapılandırılmıştır. 15 Temmuz 1969 tarihli Belediye Zabıta Yönetmeliği, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 106. Maddesi esas alınarak hazırlanmıştır. 1960'lı yıllarda zabıta

⁴⁶ CFKA, Fih. N. 7095-345.

⁴⁷ Seda Yıldız, *Türkiye'de Polis-Siyaset İlişkisine Dönemsel Bir Bakış: 12 Mart 1971-12 Eylül 1980 Arası Türk Polis Teşkilatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 86-87.

⁴⁸ CFKA, Fih. N. 7095-14-15.

⁴⁹ CFKA, Fih. N. 7095-34-39.

teşkilatı, İstanbul belediye sınırlarında söz konusu yasal çerçeve içinde iş ve işlemlerini yürütmüş, emniyet ve jandarma ile birlikte şehrin asayişine katkı sunmuştur.⁵⁰

Bu dönemde, eğitim sorununun ana unsurunu hızla gelişen Sağmalcılar, Pendik, Küçükçekmece, Safra, Güngören yerleşim yerlerinin ilkökul yapımı işleri oluşturmuştur. Gecekondu alanlarının okul ihtiyacına ilaveten, şehrin merkezi nüfusunun artışı ve ikili eğitimden tekli eğitime dönüş planlamaları iş yükünü ve derslik ihtiyacını artırmıştır. Yeni okul yapımı çalışmalarındaki ilk aşama olan arsa temini devlet arazisi, kamulaştırma ve hibe seçenekleri ile çözümlenmiştir. Okul yapımı önündeki ikinci önemli engeli bütçe ve ödenek yetersizliği oluşturmuştur. Tapu daireleri, belediyeler, vakıflar idaresi gibi resmi dairelerin iş aşamasında öne sürdükleri “mevzuat işleri”, inşaa süreçlerini sekteye uğratmıştır. Uygulamadaki artırma-eksiltme usulü ve ihale kanunu hükümleri okul yapımlarını güçleştirmiştir. Dönemin yetkilileri çözüm için mevzii imar planlarında okul arsa alanlarının tespitinin zarureti ifade etmiştir. Şehrin büyük mesken blokları inşaa alanlarındaki okul ihtiyaçlarının karşılanması için resmi, yarı resmi ve özel kuruluşların sorumluluk alması istenmiştir. İlkokul mezunlarının artışı ile birlikte ortaöğretim derslik ihtiyacı da artmıştır. Fakat talebi karşılayacak yapı çözümleri üretilememiştir. Bu dönemde Adalar, Yalova, Beşiktaş ve Şişli gibi yerleşim yerlerindeki okullar, okuma çağına gelen çocukların derslik ihtiyacını karşılarken Fatih, Bakırköy, Sarıyer ve Eminönü gibi ilçeler derslik ihtiyacını karşılamakta zorlanmıştır.⁵¹ Örgün eğitim ile birlikte halk eğitimi birimleri de bir dizi kurs faaliyetlerini yürütmüştür. Okuma-yazma, biçki-dikiş, el sanatları, nakış, daktilo, konfeksiyon, dokumacılık, muhasebe ve elektrik bakım-onarım alanları ilgi görmüştür. Meslek edindirmeye yönelik bu kurslar işsizliğin azaltılmasına ve atölyelerdeki verimliliğin artırılmasına katkı sunmuştur.⁵²

Şehrin sağlık ve sosyal hizmetler alanındaki çalışmaları tedavi hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler başlığı altında düzenlenmiştir. Dönemin şehir hasta yatak kapasitesi kabul gören standartları, %77 oranında karşılamıştır. Koruyucu sağlık alanında çok çaba sarf edilmesine karşın yol alınamamıştır. Sanitasyon (içme suyu, atık su ve kanalizasyonunun arıtımı ve ortadan kaldırılması) şartları gözetilmeden şehre dağınık ve düzensiz yerleşme, belli salgın hastalıkları tetiklemiştir. Alt ve üst yapı çalışmaları çevre sağlığı sorunlarını önlemekte kifayetsiz kalmıştır. Belediye yönetimi plansızlık, mali güçlük ve personel yetersizliğinden dolayı gerektiği gibi karasinek, haşarat ve hastalık taşıyan diğer canlılarla mücadele edememiştir. Bunun sonucu olarak da verem, sıtma, lepra (cüzzam), frengi gibi hastalıklar zaman zaman halk sağlığını tehdit etmiştir.⁵³

7. Trafik Sorunu, Büyük Nazım Planı Bürosu Başkanlığı, Boğaziçi Köprüsü ve Çevre Yollarının Planlanması

Şehrin enerjisi ve ulaşımı İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT) üzerinden sağlanmıştır. İETT, 1937 yılında Belçikalılara ait elektrik, tramvay ve tünel şirketlerinin alınması ile kurulmuştur. 1942 yılında idare bünyesine Yedikule ve Kurbağlıdere gaz şirketleri de dâhil edilmiştir. İETT, 1972 yılında elektrikten 100 TL gelir için 76 TL, havagazından 100 TL gelir için 211 TL, otobüsten 100 TL gelir için 168 TL, trolleybüsten 100 TL gelir için 139 TL sarf etmiştir.⁵⁴ Bu gelir-gider rakamlarının oranları şehrin hizmet maliyetlerinin yüksekliğini göstermiştir. İdare, elektrikten kar sağlarken trolleybüs, otobüs ve havagazı arzlarından zarar etmiştir.

Şehrin gelişimi ile birlikte nüfus ve kara taşıt sayısı yükselmiş ve belli güzergâhlarda trafik sıkışıklığı ve trafik kazaları artmıştır. 1971 yılında İstanbul Belediye Başkanlığı, kazaları önlemek ve trafik akışını düzenlemek için bir dizi karara varmıştır. Karar gereği Başkanlık ilk olarak motorlu araçların trotuarlar üzerine park yapmasına müdahale etmiş ve trotuar bordürlerini yükselterek sorunu çözmeye çalışmıştır. Trafik cezalarının tatbiki için vilayet trafik polisi ile belediye toplum zabıtasının ortak çalışması organize edilmiştir. Minibüs, dolmuş ve taksi gibi yolcu taşıma araçlarında yaşanan tarife üstü ücret, istiap haddinden fazla yolcu, hız sınırının ihlal edilmesi ve sigara içilmesi gibi sorunlarla mücadele için denetimler düzenli hale getirilmiştir. Yayaların gelişi güzel karşıdan karşıya geçişini önlemek için yaya çizgilerinin uygulanması ve yol üzeri dolmuş durak yerlerinin tespiti belediye trafik şubeye verilmiştir. Fen işlerine kavşakların düzeni ve istikamet levhalarının konulması işleri tevdi edilmiştir. Son olarak oto galerilerinin dükkânlarının önündeki kaldırımları işgal etmek suretiyle trafik akışını ve yaya geçişini engellemeleri belediye toplum zabıtasınca kontrol edilmesi istenmiştir.⁵⁵ Belediye Başkanlığı'nın trafik sorununa ciddi yaklaşımı ve kendi birimleri arasındaki iş bölümü, şehirdeki trafik düzenine olumlu yansımıştır. Fakat uygulamalar, kontrol ve denetimler süreklilik arz etmediği için uzun vadede iyileşme sağlanamamıştır. Taşıt sayısının artışına, yol yapım çalışmalarının yetersizliğine, otopark sorununun çözümlenmemesine ve sürücülerin ve yayaların kurallara riayet etmemelerine bağlı olarak trafik sıkışıklığı devam etmiştir.

⁵⁰ Savaş Şimşek, “Belediye Zabıta Örgütünün Örgütsel ve İşlevsel Gereklikliği Üzerine Bir İnceleme”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 2, Temmuz 2016, s. 398-399.

⁵¹ CFKA, Fih. N. 7095-50-52, 54, 57.

⁵² CFKA, Fih. N. 7095-82.

⁵³ CFKA, Fih. N. 7095-84-85, 96-97.

⁵⁴ CFKA, Fih. N. 7094-24-25.

⁵⁵ İBBA, *Trafik Probleminin Halli İçin Alınacak Tedbirler Hakkında*, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. N. 77, 05.05.1971.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Cumhuriyetin ilanında itibaren üzerinde durulan İstanbul'un planlama çalışmaları parçalı yapısı ve bütüncül bakış açısı yoksunluğundan dolayı bir türlü gereken şehir düzenini sağlayamamıştır. Bu aşamada merkezi hükümet nazım planı çalışmalarına müdahil olmuş ve bu doğrultuda Büyük Nazım Planı Bürosu Başkanlığı, 20 Temmuz 1965 tarihinde Millî Güvenlik ve Bakanlar Kurulu kararları ile kurulmuştur. Başkanlık, harcamaları İller Bankası üzerinden olmak üzere İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlı olarak teşkilatlanmıştır. Büro çatısı altında şehirci, yüksek mimar, yüksek mühendis, iktisatçı, coğrafyacı, grafikçi ve desinatör gibi meslek alanlarından toplam 49 personel istihdam edilmiştir. Kuruluş aracılığı ile İstanbul sınırlarına karşılık gelen 6.400 km² alan içindeki arazi kullanım şeklinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Güneyde Hereke'den Silivri'ye, kuzeyde Ağva'dan Podima (Yalıköy)'ya çerçevesi çizilen metropoliten bölgede, 1990 yılı perspektifi için çalışma başlıkları ve koruma alanları oluşturulmuştur. İstanbul Metropoliten Plan, sınırları içindeki 33 belediyeyi bağlayıcı, yönlendirici ve uyumluluk denetleyicisi olarak düşünülmüştür. Büro ilk çalışmasını, 1/25.000 ölçekli Metropoliten Alan Nazım Planı adıyla 1968 yılında hazırlamış, İmar ve İskân Bakanlığı onayından sonra Devlet Planlama Teşkilatı'na sunmuştur. Şehrin doğu-batı aksında gelişimini öngören plan 1970 ve 1972 yıllarında revize edilmiştir. Planın başlıca uygulama araçlarından olan İstanbul Şehirsel Gelişme Projesi'ne, dış finansman kredisi için Dünya Bankası ile 30 Haziran 1972 tarihinde anlaşma imzalanmıştır. İstanbul Şehirsel Gelişme Projesi üst başlık olarak konumlandırılmış ve İstanbul'un ana sorunları proje bazlı koordine edilmiştir. Gecekondu İslahı ve Önleme Projesi, Satelik Geliştirme (Şehirsel Genişleme) Projesi, Toptancı Halinin Yeniden Yerleştirilmesi Projesi, Kanalizasyon Projesi, Trafik Mühendisliği ve Kontrolü Projesi, Şehirsel Ulaşım ve Arazi Kullanış Modeli gibi alt başlıklar ele alınmıştır.⁵⁶

Dönemin İstanbul Valisi Vefa Poyraz, İstanbul Şehirsel Gelişme Projesi'ni yakından takip etmiş, uygulama aşamalarındaki sorunları üst makamlara raporlamıştır. İstanbul'un gelişimine bağlı olarak yolların yetersizliğini, bakımsızlığını ve trafik sorununu Bayındırlık Bakanlığı'na bildirmiştir. Özellikle turistik alanlardaki aksların Beşiktaş-Levent-Yeniköy, Üsküdar-Beylerbeyi-Beykoz ve Topkapı-Aksaray-Bayezid gibi yolların bakım ve inşasında belediyenin başarılı olamadığını açıklamış ve merkezi yönetimden destek istemiştir. Trafik yükünü çeken şehir yollarının artık kara taşıtlarını kaldırmadığını belirtmiş, çözüm olarak da çevre yolunun gerekliliğini önermiştir. Önerisinde çevre yolu ile Anadolu ve Trakya'nın doğrudan birbirine bağlanacağını, böylece bu istikametteki yolcu ve yük transferinin şehir içi trafiğinden şehir dışına çıkarılacağını izah etmiştir.⁵⁷

Çevre yolu şehrin kadim beldelerinin Suriçi Fatih, Eyüp, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy'ünün çeperinde planlanmıştır. Boğaziçi Köprüsü de Ankara-Edirne yönünde kuzey yay aksı üzerinde düşünülmüş böylece merkez trafiğinin iç bağlantılarla çevre yoluna aktarılması amaçlanmıştır. Çevre yolu yatırımları ile aynı zamanda şehrin merkez-banliyö ulaşımı ve etkileşimi başka bir boyuta taşınmıştır. Avrupa yakasındaki karayolu bütünlüğünü kıran Haliç, çevre yolu projesinin devamı olan üçüncü bir köprü ile aşılmıştır. 3. Haliç Köprüsü, Haliç üzerindeki Galata ile Atatürk Köprüleri'nin trafik yükünü hafifletmiş ve Karaköy, Şişhane, Eminönü ve Unkapanı trafiğini rahatlatmıştır. Proje bütünlüğünün sonucu olarak Tarihi Yarımada'dan geçen her üç araçtan ikisi çevre yoluna kaydırılmıştır. Haliç ve Boğaz Köprüleri, üçe bölünmüş şehir ulaşım yapısını bütünlüştür. Diğer taraftan İstanbul, Avrupa yakasındaki hızlı nüfus artışını Anadolu yakası ile pay etmeye başlamıştır. İstanbul Nazım Planı'nda öngörülen merkezi ve dairesel gelişme doğu-batı yönünde çizgisel büyüme dönüşmüştür. Bunun sonucunda ikamet ve endüstri alanları çeşitlenerek şehir doğu ve batı sınırlarına doğru peyderpey kaymıştır. Ulaşımındaki bu ana açılım Asya-Avrupa arasındaki transit geçişi iyileştirmiş ve emniyetli hale getirmiştir. Projenin önemli katkısı da Boğaziçi deniz trafiğine olmuş, 1950'lerden itibaren artan Boğaziçi üzerindeki yolcu vapuru ve arabalı vapuru trafik yoğunluğu rahatlatmıştır. Toplayıcı ve dağıtıcı otoyol hüviyetiyle çevre yolları en kısa yol, yüksek hız, kesişmesiz yol, emniyet ve konfor avantajlarını şehirlilere sunmuştur.⁵⁸ Boğaziçi Köprüsü ve çevre yolları, 1970'li yıllardan itibaren şehre karakter katmış, gelişim seyrine akış vermiş ve sosyo-ekonomik yapısını şekillendirmiştir. Açılış tarihi olan 1973 yılından bugüne kendisini iki köprü, bir demiryolu ve bir otoyol tüneli izlemiş, böylece İstanbul'un iki yakası toplamda beş farklı proje üzerinden birbirine bağlanmıştır.

İstanbul'daki büyük yapı çözümleri ve diğer bayındırlık işlerinin projelendirilip uygulanmaya konulması aşamalarında yetmiş personel sıkıntısı sürekli güncelliğini korumuştur. Özellikle, 1970 yılı sonunda yürürlüğe giren yeni personel kanuna bağlı ücret rejimi mühendis ve teknik personellerin gelir kayıplarını da beraberinde getirmiştir. 1950'lerden 1970'lere kadar uygulanan yevmiye esaslı ücretlendirme metodunun terkedilmesiyle kamu kurumları teknik personellerini yurtiçinde özel sektöre ve yurtdışında Avrupa ve Amerika'ya kaptırmıştır. İşlerin aksamaması için geride kalan mühendis kadrosunun fazla mesai yapma zorunluluğu ise mesleki yorgunluğu tetiklemiştir. Kadro kayıpları sonucunda, teknik personelin üniversitelerde edindiği teorik bilgilerinin tamamlayıcısı olarak sahada edindiği tecrübe kazanımı, sekteye uğramıştır. İş aksamaları, taahhüt gecikmeleri ve açık pozisyonlar sözleşmeli personel takviyesi ile çözülmeye çalışılmıştır.⁵⁹ Bu temel olumsuzluğa rağmen büyük

⁵⁶ CFKA, Fih. N. 7095-294-298.

⁵⁷ BCA, *İstanbul Valisi Vefa Poyraz'ın İstanbul'un İhtiyaçları Hakkında Başbakanlığa Verdiği Bilgi*, 030-1-0-0_116_736_8_11, 02.04.1969.

⁵⁸ CFKA, Fih. N. 7095-237-240.

⁵⁹ CFKA, Fih. N. 7095-242-245.

projelerde tecrübe kazanan Türk müteahhitlik sektörü ve alt bileşenleri gelişimini sürdürmüştür. Aksama ve gecikmeler telafi edilmiş, şehrin konforuna katkı sunan taahhütlük işleri tamamlanmıştır.

8. İmar ve Liman İşleri, Büyük Yapı Çözümleri ve Gecekondu Sorunları

1960'lı yıllarda İstanbul'daki büyük yapı çözümleri, Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü Büyük Yapılar Projeleri İstanbul Bölge Müdürlüğü tarafından projelendirilip ve hayata geçirilmiştir. Başta Atatürk Kültür Merkezi olmak üzere Yeşilköy Hava Limanı, Yeni Terminal Kompleksi gibi yapılar bu müdürlük nezaretinde inşa edilmiştir. Dönemin İstanbul Bölge Müdürü Doç. Dr. Hayati Tabanlıoğlu, Ağustos 1973 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e kapsayıcı bir bilgilendirmede bulunmuştur. Brifing içeriğinde büyük yapıların şehrin dışa dönük yüzü olması bakımından kıymeti anlamlandırılmıştır. Tabanlıoğlu, sunduğu raporda büyük projelerin planlanıp uygulama aşamalarında mali kaynak yetersizliği ve yetişmiş insan istihdamı sorununu önemle belirtmiştir. Doç. Dr. Hayati Tabanlıoğlu, koordinasyon konusuna da değinmiş, büyük yapıların programlama, projelendirme, gerçekleştirme, işletme ve kullanım süreçlerinin bir bütün olarak ele alınması gerekliliğini izah etmiştir.⁶⁰ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977), 1968 Büyük Nazım Planı doğrultusunda İstanbul ile ilgili çeşitli yatırımlar programa alınmıştır. Pendik ve Camialtı Tersaneleri, karayolları ve çevre yolları, Söğütözü Tren İstasyonu, Sirkeci-Sarayburnu Rıhtım Tevsi, Yeşilköy THY Bakım Tesisleri, İstanbul TRT Yatırımları, Kilyos Kamping Tesisleri, İstanbul Gecekondu Önleme Uygulaması, İTÜ, İÜ, Boğaziçi ve TÜBİTAK bu yatırım alanlarını oluşturmuştur.⁶¹ Bu projeler zaman içinde büyük ölçüde uygulanmış ve şehrin karakterini etkilemiştir.

Liman şehri olan İstanbul, şehrin gelişimi doğrultusunda liman ihtiyaçlarına cevap verememiştir. Yolcu ve yük gemilerinin yaklaşması için yeterli rıhtım uzunluğunun olmaması en önemli sorun olmuştur. Rıhtım ile beraber koltuk limanın gerekliliği belirtilmiştir. Vali Vefa Poyraz, 1958 tarihinde avan projesi yapılan Zeytinburnu Koltuk Limanı'nın İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (1968-1972) girmesi için talepte bulunmuştur. Koltuk limanı ile sanayi alanlarının malzeme tedarikinin kolaylaşması ve sebze, meyve, canlı hayvan, balık, odun, kereste, kum, çakıl ve parke taşı gibi şehrin ve şehirlinin ana ihtiyaç malzemelerinin nakliyesi hedeflenmiştir. Poyraz, projenin hayata geçmesi ile birlikte Zeytinburnu Koltuk Limanı'nın Trakya'nın bir uç limanı olarak tarımı ve hayvancılığı da geliştireceğini belirtmiştir.⁶²

1973 yılında dönemin Marmara Bölgesi Liman ve Deniz İşleri Müdürü Ahmet Keşkek Cumhurbaşkanı'na brifing vermiştir. Bu meselelerin etraflıca konuşulduğu 1972 yılı içinde İstanbul Limanı'na 686 adet turist ve yolcu gemisi ve 175.678 turist gelmiştir. Amasra'dan Bozcaada'ya uzanan yetki alanında 22 liman başkanlığının bağlı olduğu müdürlüğün ana sorununu teşkil eden otonom bir yapıdan yoksunluğu, Korutürk ile paylaşmıştır. Bu dönemde Karaköy ve Salıpazarı rıhtım ve antrepolarını işleten Denizcilik Bankası, Haydarpaşa Limanı'nı işleten T.C. Devlet Demiryolları ve yeni iskele, rıhtım ve mendirek inşa eden Bayındırlık Bakanlığı Limanlar İnşaat Bölge Müdürlüğü gibi çoklu bir kurumsal yapının varlığının işleri daha da zorlaştırdığı dile getirilmiştir. Müdürlük, isteğini batıdaki Marsilya, Napoli, Cenova, Trieste ve Pire liman işletme örneklerinde uygulanan "Port Autonom" veya "Port Authority" olarak adlandırılan özerk yapıları misal göstererek açıklamıştır. Özerk yapı içinde yer alacak gemi sahipleri, acenteler, ithalat ve ihracatçılar, sanayiciler, mahalli belediye ve diğer ilgili kuruluşların liman yönetiminin verimliliğini artıracığı değerlendirilmiştir. Özellikle mevcut liman gelirlerinin Denizcilik Bankası ve TCDD gibi işletmelerin zararlarını kapatmak için kullanılmasının yanlışlığına da değinilmiştir. Diğer taraftan Karaköy Rıhtımı'nın yolcu ve turist gemileri için yetersiz kaldığı vurgulanmıştır. Yük gemilerinin yanaştığı Salıpazarı Rıhtımı'nın yolcu gemilerine de hizmet vermesi yeni sorunları beraberinde getirdiği izah edilmiştir. Liman ve Deniz İşleri Müdürü Keşkek, çözüm için Sirkeci ve Sarayburnu Rıhtımları'nın hızlı bir şekilde tamamlanmasını ve Fındıklı yolcu rıhtımı ile Zeytinburnu yük rıhtımlarının süratle projelendirilip uygulanmaya geçirilmesini önermiştir. Bölge Müdürü, diğer bir ana sorun olarak boğaz geçişlerinin riskini ve Boğaziçi'ndeki akaryakıt ve tehlikeli eşya depolarının varlığını hatırlatmıştır. Deniz üzerindeki yangınlara müdahale için hizmet veren Söndüren I Gemisi'nin ikinci bir yangın söndürme gemisi ile takviye edilmesini istemiştir. Genel olarak personel ve özelde teknik personel eksikliğini vurgulamıştır. Brifingde, var olan personelin ücretlerinin azlığı ve ek ödeme eşitsizliği, terfi sorunu ve memur kanunu uygulamalarının adaletsizliği gibi başlıklar işlerin aksamasının sebepleri olarak paylaşmıştır.⁶³

İstanbul'un çevre köy ve semtleri kırdan kente göçlerle beraber yoğun yerleşimli merkezlere dönüşmüştür. 1967 yılında devlet görevlilerinin yaptığı saha taramasına göre gecekondu alanlarındaki insanlar hem kendine özgü ve hem de ortak sorunları yaşamıştır. Beyoğlu yakasındaki Gültepe ve Çeliktepe sakinleri yol, su ve kanalizasyon ihtiyacının karşılanmamasını ilgililere şikâyet etmişlerdir. Yöre halkı, fakir ilmühaberlerinin hastanelerde dikkate alınmadığından yakınmış ve belediyenin kendileri ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Çeliktepe gecekondu alanından

⁶⁰ CFKA, Fih. N. 7095-305-310.

⁶¹ CFKA, Fih. N. 7095-299.

⁶² BCA, *İstanbul Valisi Vefa Poyraz'ın İstanbul'un İhtiyaçları Hakkında Başbakanlığa Verdiği Bilgi*, 030-1-0-0_116_736_8_11, 02.04.1969.

⁶³ CFKA, Fih. N. 7095-315-325.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

çıkaran lağımın Gümüş Deresi ve Kâğıthane Deresi'ne aktığı ifade edilmiştir. Yavuz Mahallesi sakinleri çöp ve pislik problemi içinde kolera tehlikesi ile burun buruna yaşadıklarını vurgulamışlardır. İlaç, doktor ve hastanelerin sorunlu alanları olduğunu dile getirip bu alanlarla ilgili memnuniyetsizliklerinin üzerinde durmuşlardır. Okmeydanı Kaptanpaşa Mahallesi halkı, poliklinik ihtiyacını belirtip hastanelerde iyi muamele görmediklerini söylemişlerdir. Zeytinburnu Nuripaşa Mahallesi su, kanalizasyon ve binaların sıhhi şartlarından şikâyetçi olmuşlardır. Sağlık hizmetlerinden yeterince fayda göremediklerini açıklamışlardır. Sağmalcılar, çevre sağlık şartlarının bozuk olduğunu belirtip beldelerinde yoğun görülen sarılık hastalığına çözüm istemişlerdir. Rami halkı, semtlerinde hizmet veren dispanserin yetersiz olduğunu belirtip su ve kanalizasyon problemlerinin giderilmesini istemişlerdir. Küçükköy sakinleri, çevre sağlığının iyileştirilmesini ve hastane hizmetlerinin geliştirilmesini iletmıştır. Alibeyköy halkı, çevrenin pisliğinden yakınmış ve sağlık hizmeti alamamaktan şikâyetçi olmuşlardır. Ümraniye sakinleri, elektrik ve su imkânlarının olmadığını, sıvirsineğin rahatsızlık verdiğini ve sağlık hizmeti alamadıklarını ifade etmişlerdir. Beykoz ve Beykoz Kavacık Mahallesi halkı telefon ve sağlık merkezi ihtiyaçlarını yetkililere iletmışlerdir.⁶⁴

9. Çevre ve Turizm Sorunları

1960'lı yıllar dünya ölçeğinde çevre ve sürdürülebilir büyümenin değişik platformlarda tartışmalarına tanıklık etmiştir. Sanayileşmenin geldiği noktada “ekolojik dengenin bozulması” ve “kıt doğal kaynaklar”, büyümenin nereye kadar ve nasıl olacağına ilişkin can alıcı soruları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kamuoyunda oluşan duyarlılığı UNESCO organize etmiş, 1968 yılı içinde farklı alandaki uzmanları konu üzerinde yoğunlaştırmış ve “sürdürülebilir büyüme” kavramının temellendirilmesine katkı sunmuştur. UNESCO ve Friends of The Earth gibi gönüllü kuruluşlar çevre kirliliğinin önlenmesi ve kültürel çeşitliliğin korunması için aktif politika izlemişlerdir. Süreci ABD ve Avrupa Konseyi desteklemiş, doğa ile barışık ekonomi modelleri ve hayatın insani boyutları üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Dünya genelinde su, enerji, sağlık, tarım, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem alanlarında projeler geliştirilmiş ve çeşitli fonlar tarafından bu projeler desteklenmiştir.⁶⁵

Doğal ve güzel bir topoğrafyaya sahip İstanbul, dünyada sanayileşmenin çevre sorunlarının konuşulduğu bir dönemde yanlış ve kötü şehirleşme seyri izlemiştir. 1950-1960 yılları arasındaki iç göçün itici gücünde kırsaldaki tarım yöntemlerinin değişimi etkili olmuşken 1960 yılı sonrası kırdan kente göçte sanayileşme başat rol oynamıştır. Şehir, göç ile yoğun insan yerleşmesine ve sanayileşme ile de önlenemez çevre sorunlarına maruz kalmıştır. Söz konusu nüfus artışı ve sanayileşme sonucunda normal gelişim seyrinin hızlanması ile birlikte belediye hizmetleri de aksamıştır. Şehrin genelinde insanları rahatsız etmeye başlayan çöp, kanalizasyon, gürültü, haşarat, görüntü, inşaat, seyyar satıcı ve alt yapı çalışma kirlilikleri gibi sorunlara karşı İstanbul'un sakinlerinde duyarlılık gelişmiştir. Şehrin içlerindeki büyük lojistik alanları ele alınmış ve en başta hal yerleşkesinin konumu çevre sorunu olarak değerlendirilmiştir. 1930'lardan itibaren Avrupa yakası yaş meyve sebze ihtiyacı Eminönü-Ünkapanı arasındaki alandan sağlanırken sebze ve meyve halinin buradaki varlığı trafik, ulaşım, ekonomik, estetik ve temizlik problemlerini tolere edilemez noktaya taşımıştır. Anadolu yakası yaş meyve sebze ihtiyacı için ayrılan Kadıköy İskele Meydanı da aynı kaderi paylaşmıştır. Kadıköy sebze ve meyve hali bu alandan İçerenköy mıntikasına taşınarak çözüm üretilmiştir. Demirciler Çarşısı, Azapkapı-Karaköy mevkiinden Zeytinburnu'ndaki yeni yerine planlanmıştır. Keresteciler yerleşik olduğu Ünkapanı, Cibali ve Aksaray sahasından Bakırköy-Osmaniye mevkiindeki Merter site ardına alınması için faaliyete geçilmiştir. Sirkeci merkezinde konumlanan nakliyeciler için Zeytinburnu'nda saha ayrılmıştır. Yenikapı ve Kasımpaşa mevkiinde faaliyet gösteren odun depoları Zeytinburnu ve Şişli-Ayazağa aksına taşınması planlanmıştır. Kuruçeşme kıyısında buluna kömür depoları Zeytinburnu servis limanı programına alınmıştır. Yedikule-Kazlıçeşme arasında faaliyet gösteren kum ve çakıl iskele ve depoları Zeytinburnu ve Haydarpaşa servis limanlarına nakli planlanmıştır. Topkapı ve Üsküdar Harem otogarları için Zeytinburnu ve Kadıköy Söğütluçeşme alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Beş yüz senelik mazisiyle Kazlıçeşme'de faaliyet gösteren deri sanayi için Tuzla-Tavşantepe sahasında organize deri sanayi planlanmıştır.⁶⁶ Dönemin diğer çevre sorunu yaşayan alanı tarihi yarımada ve Beyoğlu arasında önemli bir liman ve servis koyu olan Haliç 20. Yüzyıl başı itibariyle temiz kimliğini kaybetmeye başlamıştır. Alibeyköy'ü ve Kâğıthane Dereleri'nin çevresindeki tuğla ocaklarının oluşturduğu erozyon ile koy dolmaya başlamıştır. Haliç etrafındaki sanayi tesisleri etkisi ve atık suların buraya akması ile koy oksijensiz kalmıştır. Hem yönetim kademelerinde hem de halk nezdinde Haliç'in ağır sanayi baskısından kurtarılmasının gerekliliği kabul görmüştür. Süreci içerisinde Haliç'i temizlemeye dönük ve koruma amaçlı çevresel politikalar geliştirilmiştir.⁶⁷

1972 Sonbaharında İstanbul Belediyesi ile Turizm ve Tanıtım Bakanlığı yetkilileri bir dizi turizm sorunu üzerinde durmuşlardır. Yetkililer, Kapalıçarşı ve Nuruosmaniye'deki seyyar satıcıların ve bitpazarının varlığının turizm için iç açıcı görüntü oluşturmadığında hem fikir olmuşlardır. Yine bu civardaki esnafın fiyat etiketlerine

⁶⁴ BCA, *İstanbul Gecekondu Yerlerinde Tespit Ettiğim İhtiyaç ve Dilekler*, 030-1-0-0_77_486_5_11, 29.04.1967.

⁶⁵ Mevlüt Karabıçak, Ramazan Armağan, “Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 2, 2004, s. 209-212.

⁶⁶ CFKA, Fih. N. 7094-42-45.

⁶⁷ CFKA, Fih. N. 7094-46.

riayet etmediğini dolayısıyla turistlerin şikâyetçi olduğunu dile getirmişlerdir. Taksim-Harbiye arasındaki ayakkabı boyacılarının turistleri tacizi ve otopark kâhyalarının giyim ve kuşamlarının rahatsız edici durumu, sokakta hayvan gösterisi yapan kimselerin turizme verdiği zararları paylaşmışlardır. Sokak çöplerinin vakitlice toplanmaması, umumi tuvaletlerin temiz olmayışı büyük sorun olarak ele alınmıştır. Tarihi eserlerin afişlerle kirletilmesi ve bakımsızlığı vurgulanmıştır. Bu sorunların çözümü için belediye şube müdürlükleri, zabıta, temizlik işleri, kütüphane ve müzeler müdürlükleri uyarılmıştır.⁶⁸ Tarihi mekânların şehir sakinleri tarafından işgal edilmesi turizmin diğer bir sorunu olarak değerlendirilmiştir. Turistik bir nokta olan Anadoluhisarı'nın çevresine eklenilen birçok ev ve dükkân tarihi alanı, bakımsız ve kullanışsız bir hale getirmiştir. Vilayet ve Millî Eğitim Bakanlığı arasında yazışmalar yapılmış, gerekli istinlakler yapılarak Anadoluhisarı'nın işgalden kurtarılması İstanbul Belediyesi'nden istenmiştir. Belediye, 1967 bütçesinde hisarın restorasyonu için kaynak ayırmıştır. Kaynak doğrultusunda çalışmalar yapılmış ve çevre düzenlemiş i iyileştirilmiştir.⁶⁹

1960'lı yılların İstanbul'un durumu, 14-17 Mayıs 1973 tarihleri arasında yapılan "Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri'nde", Doç. Dr. Sait Güran tarafından özetlenmiş ve sonuç bildirgesi olarak yayımlanmıştır. Güran, seminer tebliğlerini değerlendirdikten sonra beş temel tespitte bulunmuştur. Birincisi, ülkenin içinden geçtiği siyasal sürecin İstanbul'a olumsuz yansıdığı, "İstanbul'da idare sanatı çok güç bir hal alırken; iskân, imar, artan civar belediyeler, yayılan şehir, ulaşım, fiyat artışları gibi pek çok sorunun doğumu, çözümlenememesi ve ilerlemesi de bu yüzden olmaktadır." cümleleri ile ifade etmiştir. İkincisi, İstanbul'un ilkel ve temel kuruluşunu tamamlamadığını belirtmiştir. Şehrin kamu sağlığı sorununu henüz aşamadığını, mahalli ihtiyaçlarını yeterli düzeye çıkaramadığını vurgulamıştır. Üçüncüsü, şehrin sorunlarının boyutu itibarıyla İzmit'e, Tekirdağ'ına uzandığını ve dolayısıyla yerelden çıkıp devlet sorunu haline geldiğini açıklamıştır. Dördüncüsü, 1950'lerden itibaren görülen şehirleşme hareketinin sonucunda ortaya çıkan "büyüme-patlama" vakiasına İstanbul hazırlıklı olamamış ve bunu karşılayamamıştır. Güran, bu madde içinde şehrin yönetiminin çerçevesini çizen "mevzuatın eskiliğini", "kayıtlayıcı ve bugüne cevap vermekten uzak oluşunu" ve "idarenin elindeki yetki ve müeyyidelerinin yetersizliğini" ön plana çıkarmıştır. Beşincisi, otoritede "teklif ve koordinasyon" eksikliğini, yerel ve merkezi iradelerin karşılıklı ve sağlıklı çalışmaktan mahrum olduğunu vurgulamıştır. Doç. Dr. Sait Güran, seminerin sonuç metnini üç temel çözüm önerisi ile tamamlamıştır. Birincisi, İzmit-Tekirdağ hattını kapsayan "planlama ve koordinasyon" misyonunu yerine getirecek koordinatör valilik önermiştir. İkincisi, şehrin ortak mahalli hizmetlerini su, elektrik, kanalizasyon, ulaşım, imar ve iskân işlerini düzene koyacak "İstanbul Metropolitan İdaresi" kurulmasını gerekli görmüştür. Üçüncüsü, İstanbul "özel idaresini geliştirmek" ve "yetki genişliğini işler ve etkin hale getirmek" hususlarını teklif etmiştir. Üçüncü başlıkta Güran, Anadolu yakası için encümeni olan belediye biriminin kurulmasını, İETT gibi özerk yapıların da holdingleşmesini önermiştir.⁷⁰ Doç. Dr. Sait Güran, İstanbul'un sorunlarını ve çözümlerini kuşatıcı bir değerlendirme yapmış, sorunların kaynağını, adını ve sorunlardan çıkış yollarını yerli yerince dile getirmiştir. Şehir için bir gelecek vizyonu çizmiş, şehrin döngüsünü ve kurtuluşunu tanımlamıştır.

SONUÇ

İstanbul, genişleyen yerleşik kurulumu ile bu dönemde kendi kendine yetebilen bir şehir döngüsünden çıkmıştır. Belediye ve vilayet sahip olduğu yerel imkânlarla meseleleri ele alıp çözüm üretemez duruma düşmüştür. Bütçe, insan kaynağı, hukuki çerçeve ve koordinasyon başlıkları hem yerel iradeyi hem de merkezi yönetimi zorlamıştır. 1960'lı yıllar, 1970'li yıllar şehrin bazı sorunlarının çözümüne tanıklık ettiği gibi belli sorunlarla da şehirlinin yaşaması gerektiğini yönetim erklerine kabullendirmiştir. Ulusal meclis oturumlarında İstanbul'un sorunları ele alındığında, hükümetler çözüm tarafında olduklarını beyan etmişlerdir. Fakat aynı zamanda belediye ve vilayet bütçelerinin yetersiz kaldığı yatırım meblağlarının kendi bakanlık bütçelerini de aştığını söylemekten çekinmemişlerdir. Yeterli ölçekte etüt edilmeyen ve sağlıklı gelecek perspektifi taşımayan projelerden, beklenen katma değer elde edilememiştir. Planlama aşamasındaki kompakt işler dahi kimi zaman bütçe kısıtlamasına takılmış ve yatırımlar fazlara ayrılmıştır. Diğer taraftan meselelerin halli için siyasiler ve kamu yetkililerince serdedilen 1980'lerde, 1990'larda, 2000'lerde "bu konu başarılacak", "bu sorun çözüme kavuşacak" ifadelerinin birçoğu söyleminin üzerinden henüz üç beş yıl geçmeden revize edilmiştir. Şehrin genişlemesi ile sakinlerinin tüketim talepleri farklılaşmış ve artmıştır. Bu yeni durum İstanbul'un semtler arasındaki fiyat farklılıklarını tetiklemiştir. Her ne kadar bu fiyat farklılıkları yönetimlerce denetlenmiş olsa da açıklamalardan anlıyoruz oluşan arz-talep dengesine de yer yer göz yumulmuştur. Yetkililer meseleye böyle yaklaşarak bir derece de esnafı korumuştur. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak tüketiciler şehrin farklı yerlerinde aynı ürünleri farklı fiyatlara almaya devam etmiştir.

Dönem süresince, şehir yönetiminde rol alan devlet adamları ve siyasiler İstanbul'un sorunlarını önceleyerek konuya ciddiyetle yaklaşmıştır. İlk olarak yönetim erkinin şehirle kişisel bağları bu durumu etkilemiştir. İkincisi, İstanbul'un ülke nüfusunu bünyesinde barındırma oranının sürekli artış göstermesi neticesinde şehrin siyasi etkinliği

⁶⁸ İBBA, *Şehrimizin Turizm Sorunları Hakkında, Yazı İşleri Müdürlüğü*, Bel. N. 7002254, Bil. N. 141, 6.12.1972.

⁶⁹ BCA, *İstanbul Valisi Vefa Poyraz'ın İstanbul'un İhtiyaçları Hakkında Başbakanlığa Verdiği Bilgi*, 030-1-0-0_116_736_8_11, 02.04.1969.

⁷⁰ *İstanbul'un İdari Sorunları Semineri*, s. 304-308.

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

güçlenmiştir. Şehrin sorunları mahalle parti teşkilatlarında, belediye meclislerinde ve ulusal meclislerde kendine daha çok yer bulmuştur. Şehir tarihi içinde, zaman zaman gündemin birinci sırasına oturan temel gıda maddelerinin sağlanması ve mesken ihtiyaçları meselesi yine bu dönemde de kendini göstermiştir. İnsanların varlık gereksinimi olan söz konusu ihtiyaçlar, hayat galelelerinin başköşesine oturmuştur. İstanbul, coğrafi konumunun sonucu olarak doğal kaynakların uzağında kalmıştır. Şehrin yerel yönetimi, merkezi hükümetten de destek alarak su, elektrik ve ısınma konularında büyük alt yapı çalışmalarını gözetmiştir. Bu başlıklardaki ihtiyaç artışlarının seyri değerlendirilmiş fakat çözüm adına sahada yapılan çalışmalar, artan ihtiyaçları karşılamaya yetişememiştir. Emniyet ve asayiş hizmetleri, şehrin genişlemesine bağlı olarak zorlaşmıştır. Hava Limanı ve Boğaziçi Köprüsü gibi yeni kamusal alanlar, güvenlik kaygılarını artırmış ve emniyet için daha fazla personel ile araç gereç gereksinimini doğurmuştur. Örgün eğitim alanındaki derslik ihtiyaçları büyük fedakârlıklarla aşılmaya çalışılmıştır. Yaygın eğitimde farklı kurs faaliyetleri ile özel sektör için meslek sahibi kursiyer yetiştirme çabaları sarf edilmiştir. Sağlık ve sosyal hizmetlerinin standartları şehri korumaktan uzak kalmıştır. Trafik sorunu alt yapı çalışmaları ve trafik kuralları boyutuyla ele alınmıştır. Fakat bu konuda mesafe kaydedilememiştir. Büyük Nazım Planı Bürosu Başkanlığı, şehre bir çeki düzen vermiş ve bu başkanlığın metropoliten planları ile İstanbul'un geleceği tasarlanmıştır. Planlamanın bir sonucu olarak hayata geçirilen Boğaziçi Köprüsü ve çevre yolları ile şehre yeni görünüm kazandırılmıştır. Şehrin görünümü büyük yapı çözümleri ve gecekondu alanlarının islahı ile iyileştirilmeye gayret gösterilmiştir. Deniz ve liman şehri İstanbul, bu alandaki işletme ve yatırım konularını aşmaya çalışmıştır. İstanbul tarihi alanlarında ve çevresinde kümelenen atölye ve sanayi bölgelerinin şehrin dış alanlarına taşınması planlanmış ve süreç içerisinde uygulamaları görülmüştür. Bu yapısal çözüm yaklaşımı, çevre düzenlemesi açısından kıymetli bulunmuştur.

İstanbul'un 1960-1980 dönemindeki sorunlarının belirginliğine ve bu sorunların iyi niyetli çözüm arayışlarına rağmen şehir, içine girdiği kısır döngüden çıkarılamamıştır. Yerel ve merkezi ölçekte, orta ve uzun vadeli bakış açısı sunamayan yöneticiler ve kadrolar gündelik çözüm arayışlarını ön planda tutmuşlardır. Bu zihin donukluğu içinde Anadolu'dan gelen yoğun göçün iskân edilmesi ve bu insanlara iş imkânları sunulması meselesi, dönem süresince canlı kalmış ve sorun büyüme eğilimi göstermiştir. Şehrin ağırlaşan insan yükü, bir kolaycılık yaklaşımı olarak sürekli tarihi ticari merkezler üzerine aktarılmıştır. Bu durum tarihi mekânların dokusunu bozmuş, buralardaki yapılaşma, mahalle kültürü ve iş ilişkileri bir daha eskisi gibi olmamıştır. Metin içinde söz konusu ettiğimiz Sucuoğlu'nun mesken semineri konuşmasının konu başlıkları ve satır araları şehrin vicdanını bizlere tercüme etmiştir. İstanbul'un bu dönem kesitindeki eski ve yeni sorunlarının yetkililerce tanımlandığı gözlemlenmiştir. Fakat şehrin geleceğinde rol alan yerel ve merkezi iradenin çözüm müktesebatından da yoksun olduğu izlenmiştir. Şehir yönetimi, kanun ve talimatnamelerle şehre bir yere kadar düzen verebilmiştir. İç göç sonucu oluşan yeni demografik yapı ve şehrin yeni sosyolojik gerçekliği kurulu düzeni baskılamıştır. Şehirde, kanun kadar denetim, kontrol kadar eğitim, kültür kadar duyarlılığın da gerekliliği kendini göstermiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7094-11.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7094-24-25.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7094-42-45.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7094-46.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-3, 14.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-15.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-34-39.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-50-52, 54, 57.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-82.
- Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-84-85, 96-97.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-196-198.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-237-240.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-242-245.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-294-298.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-299.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-305-310.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-315-325.

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi, Fih. N. 7095-345.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Ankara ve İstanbul'da Kok Kömürü Satış ve Tevzii*, 030-1-0-0_94_590_11_11, 25.11.1966.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Cumhuriyet Senatosu Üyesi Ekrem Özden'in İstanbul Şehri Belediye İhtiyaçlarının Bir Hükümet Meselesi Olarak Ne Zaman Ele Alınacağı İle İlgili Sözlü Soru Önergesine Verilen Cevap*, 030-1-0-0_53_322_5_11, 13.07.1966.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Ekrem Özden'in Sözlü Soru Önergesi Hakkında*, 030-1-0-0_53_322_5_11, 20.07.1966.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Et ve Balık Kurumu İstanbul Müessesesi Müdürüne Verilecek Aylık Tazminatın Tespiti*, 030_18_01_02_233_31_12, 04.05.1969.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *İstanbul Gecekondu Yerlerinde Tespit Ettiğim İhtiyaç ve Dilekler*, 030-1-0-0_77_486_5_11, 29.04.1967.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *İstanbul Şehrinin Su ve Elektrik İhtiyacı Hakkında*, 030-1-0-0_53_322_5_11, 13.07.1966.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *İstanbul Valisi Vefa Poyraz'ın İstanbul'un İhtiyaçları Hakkında Başbakanlığa Verdiği Bilgi*, 030-1-0-0_116_736_8_11, 02.04.1969.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *İstanbul'un Çeşitli Mahallerinden Gönderilen Yardım İstekleri*, 030-1-0-0_119_753_3_11, 19.08.1965.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Ekmek Fabrikaları Talimatnamesi*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2079096, Kar. N. 963/568, 25.05.1963.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Fırıncılar Yönetmelik Değişikliği*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel N. 2076654, Kar. N. 960/311, 20.09.1960.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Hal Talimatnamesi, Yönetmelik Düzenleme*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2076708, Kar. N. 960/364, 12.10.1960.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Kaçak Et Satışı*, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bel. N. 2084649, Bil. N. 127, 28.08.1969.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Şehrimizin Turizm Sorunları Hakkında*, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bel. N. 7002254, Bil. N. 141, 6.12.1972.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Trafik Probleminin Halli İçin Alınacak Tedbirler Hakkında*, Yazı İşleri Müdürlüğü, BN. 77, 05.05.1971.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Yönetmelik Değişikliği, Sağlık Zabıta Talimatnamesi, Yönetmelik Değişikliği*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2080519, Kar. N. 963/315, 30.06.1966.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, *Zabıta Talimatnamesi, Madde Değişikliği, Tavuk Satılması, Kasap Dükkânları*, İstanbul Belediye Meclisi, Bel. N. 2084649, Kar. N. 17, 18.01.1974.

2. Meclis Tutanakları

Cumhuriyet Senatosu, Genel Kurul Tutanakları, Cilt II, Dönem 1, Birleşim 35, Oturum 2, Toplantı 1, 9.02.1962.

Millî Birlik Komitesi, Genel Kurul Tutanakları, Cilt III, Birleşim 43, Oturum 1, 30.10.1960.

3. Resmi Yayınlar

1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN, VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

DİE, 20 Şehirde 1960 Mesken Şartları Anketi Örnekleme Sonuçları, Ankara 1962.

DİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963.

DİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1968.

DİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1973.

DİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İli: 34-İstanbul, Ankara 1979.

DİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikler, Ankara 1984.

DİE, Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri Ve Belediyeler 1956-1964, Ankara 1969.

DİE, Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri Ve Belediyeler 1965-1968, Ankara 1972.

DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Ankara.

DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, S. 1471, 14 Nisan 1930.

4. Kitap, Makale ve Tezler

Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar - Tartışmalar, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973.

İstanbul İl Yıllığı 1967, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

İTO, Konut Sorunları Semineri, İstanbul 23-30 Mayıs 1978, İstanbul Ticaret Odası Seminer Dizisi No:2 Ağaoglu Yayınevi Tesisleri, İstanbul.

Karabıcak, Mevlüt, Armağan, Ramazan, "Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9, 2, 2004.

KELEŞ, Ruşen, "İmar Planlamasında Merkeziyetçilik ve Yerellik", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 38, 1-4, 1983.

KELEŞ, Ruşen, "Konut Politikalarımız", Siyasal Bilgiler Dergisi, 44, 1-2, Ocak-Haziran, 1989.

KELEŞ, Ruşen, "Şehir Plancılığımızı İlgilendiren Yeni Gelişmelerden Bazıları", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 16, 4, 1961.

MAZAK, Ali, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde İnsan Kaynakları Yönetimi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

ÖZGÜR, Hüseyin, Yavuzçehre, Pınar Savaş, "Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, 1, 2016.

SEVİNÇ, Hüseyin, "Değişim ve Kurumsal Yapılandırma Süreci: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7, 5, Aralık 2014.

ŞİMŞEK, Savaş, "Belediye Zabıta Örgütünün Örgütsel ve İşlevsel Gerekliği Üzerine Bir İnceleme", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6,2, Temmuz 2016.

TÜSİAD, Buğday Sorunu, İstanbul Eylül 1974.

YILDIZ, Seda, Türkiye'de Polis-Siyaset İlişisine Dönemsel Bir Bakış: 12 Mart 1971- 12 Eylül 1980 Arası Türk Polis Teşkilatı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**1960 İHTİLALİ SONRASINDA İSTANBUL'UN SORUNLARINA MERKEZİ YÖNETİMİN,
VİLAYETİN VE BELEDİYENİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI**